

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Godos Janušaitytės
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

**Magistro darbas
Asmens autonomija ir teisinio reguliavimo ribos**

Vadovė: lekt. dr. Rūta Latvelė
Recenzentė: lekt. dr. Laura Paškevičienė

Vilnius
2019

TURINYS

ĮVADAS	2
I. ASMENS AUTONOMIJOS IR TEISINIO REGULIAVIMO SANKIRTA	6
1.1. Autonomijos samprata	7
1.2 Teisinio reguliavimo iššūkiai	10
1.3 Asmens autonomija teismų praktikoje	16
II. ASMENS AUTONOMIJOS RIBŲ NUSTATYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTUOSE	23
2.1. Nėštumo nutraukimo teisinis reguliavimas	23
2.2. Pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas	25
2.3. Gimdymo namuose teisinis reguliavimas	30
III. ASMENS AUTONOMIJOS RIBOJIMO PROBLEMATIKA EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE	34
3.1. Asmens autonomijos įgyvendinimo patikrinimas nėštumo nutraukimo bylose	34
3.2. Asmens autonomijos įgyvendinimo patikrinimas pagalbinio apvaisinimo bylose	40
3.3. Asmens autonomijos įgyvendinimo patikrinimas planuoto gimdymo namuose bylose	44
IŠVADOS	48
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	50
SANTRAUKA	59
SUMMARY	60

ĮVADAS

„Svarbi šiuolaikinių žmogaus teisių dalis yra asmens autonomijos koncepcija. Kiekvienas žmogus turi turėti autonomiją, kad galėtų jaustis laisvu priimti sprendimus. Žmogus, kuris mano esąs laisvas priimdamas sprendimus jaučiasi saugiu ir laimingu. Iš esmės žmogus yra suprantamas kaip nepriklausomas ir individualiai besivystantis subjektas, tačiau negalima nuvertinti visuomenės vaidmens. Kadangi asmens gyvenimas nėra izoliuotas ir visada veikiamas daugybės išorinių veiksnių, vidinis poreikis pasiekti laimę ir harmoniją dažnai susiduria su kliūtimis – asmuo dažnai susiduria su valstybės kontrolės galia. Dėl apribojimų, taisyklių ir leidimo kištis į asmens privatumą autonomijos klausimas tampa ypač svarbus. Asmuo sutinka priimti tam tikrus savo laisvės apribojimus tam, kad galėtų išgyventi kaip individas.“¹ Asmuo, priklausydamas visuomenei, neišvengiamai susiduria su teisiniu reguliavimu, jo sukurtomis teisinėmis taisyklėmis. Nors asmens autonomija ir laisvė yra svarbūs teisiniai gėriai, apsaugoti įstatymu, tačiau juo gali būti ne tik apsaugoti, bet ir apriboti. Taigi, absoliuti autonomija negali egzistuoti, šis neišvengiamas autonomijos ribojimas kyla iš bendrųjų principų – sąžiningumo, protingumo, teisingumo – sintezės. Kiekvieno iš šių bendrųjų principų laikymasis lemia įgyvendinimą ir palaikymą tų vertybių, kurias atspindi kiti principai. Supriešinus socialinį interesą ir šalių autonomiją, principai gali būti ribojami tik kitais principais.² Siekiant, kad visuomenė galėtų sėkmingai funkcionuoti, reikalingos teisinės taisyklės, kuriomis siekiama balanso ir stabilumo, kurių išraiškoje atsiskleidžia principų tarpusavio konkurencijos klausimas. Be teisinio reguliavimo moderni visuomenė yra neįsivaizduojama. Teise užtikrinamos žmonių teisės, laisvės bei pareigos. Šiais laikais asmens nepriklausomumas, autonomiškumas ir laisvė rinktis yra teisės saugoma vertybė. Tačiau, atsižvelgiant į sparčiai besikeičiančią asmenų poreikių dinamikos sukuriama subjektų santykių įvairovę, kaskart tenka vis iš naujo apvarstyti ir nustatyti laisvės ribas.³ Kartu, keičiantis moralinėms nuostatoms, kyla vis didesnis poreikis išsiaiškinti teisinio reguliavimo ribų ir asmens autonomijos santykį.

---

¹ GUMBIS, Jaunius, BAČIANSKAITĖ, Vytautė, RANDAKEVIČIŪTĖ, Jurgita. Do Human Rights Guarantee Autonomy? *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, 2008, no. 62/63, p. 77.

² GUMBIS, Jaunius. *Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2017, p. 154.

³ *Ibid*, p.16.

Darbo tikslas – išsiaiškinti kaip asmens autonomija gali būti tinkamai ribojama teisinio reguliavimo priemonėmis.

Siekiant užsibrėžto tikslo keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti asmens autonomijos instituto sampratą teisės doktrinoje;
2. Ištirti asmens autonomijos ir teisinio reguliavimo santykį;
3. Išnagrinėti asmens autonomijos ribas Lietuvos Respublikos teisės aktuose, reguliuojančiuose reprodukcijos klausimus;
4. Išanalizuoti Europos Žmogaus Teisių Teismo bylas, susijusias su asmens autonomijos ribojimu sveikatos priežiūros, reprodukcijos srityje, ir ištirti ar asmens autonomija gali būti teisėtai ribojama nepažeidžiant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos.

Magistro darbo objektas. Šiame darbe analizuojama asmens autonomijos ribojimo teisinio reguliavimo priemonėmis problematika teisės mokslinėje literatūroje, Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime bei Lietuvos teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Pažymima, jog asmens autonomija ir jos teisinio reguliavimo ribos apima daug skirtingų sričių, todėl siekiant darbo originalumo ir detalesnės autonomijos ir teisinio reguliavimo ribų analizės pasirinkta konkreti reprodukcijos sritis, skirta iliustruoti asmens autonomijos ir teisinio reguliavimo susidūrimą. Nagrinėjant jautrias medicinos temas, susijusias su reprodukcija, asmens autonomijos laisvė konkuruoja su kitais teisiniais gėriais, pavyzdžiui, viešuoju interesu, gyvybės ir sveikatos apsauga. Todėl tiek visuomenėje, tiek teisinėje doktrinoje, dažnai kyla diskusijos dėl asmens autonomijos užtikrinimo ir konkurencijos su kitomis vertybėmis. Moters teisė priimti savarankiškus sprendimus dėl savo kūno ir reprodukcinų funkcijų yra jos pagrindinių teisių į lygybę ir privatumą esmė, susijusi su intymiais fizinio ir psichologinio neliečiamumo klausimais.⁴ Autonomijos apsauga gali apimti ne tik valstybės kišimosi nebuvimą, bet ir reikalauti pozityvių nuostatų, įgalinančių asmenis turėti pasirinkimą, todėl neretai tam tikro lygmens teisinė intervencija yra būtina norint užtikrinti autonomiją.⁵ Todėl darbe nagrinėjama, kaip teisinio reguliavimo priemonių pagalba gali būti užtikrinama ar apribojama asmens autonomija.

---

⁴ Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice. *Women's Autonomy, Equality and Reproductive Health in International Human Rights: Between Recognition, Backlash and Regressive Trends*. Geneva: 2017 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WG/WomensAutonomyEqualityReproductiveHealth.pdf>>

⁵ SCALTER, Shelley Day, EBTEHAJ, Fatemeh, JACKSON, Emily, RICHARDS, Martin. *Regulating Autonomy: Sex, Reproduction and Family*. Oxford: Hart Publishing, 2009, p. 2.

Tyrimo metodai. Loginės analizės, dokumentų tyrimo, sisteminis metodai.

Pirmojoje darbo dalyje, nagrinėjant asmens autonomijos sampratą teisės filosofijos darbuose naudojama loginės analizės metodu. Remiantis šiuo metodu analizuojamas asmens autonomijos ir teisinio reguliavimo ribų santykis mokslinėje literatūroje ir Lietuvos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.

Analizuojant Lietuvos Respublikos teisės aktus naudojama dokumentų tyrimo ir sisteminiu metodais. Remiantis dokumentų tyrimo metodu nagrinėjami teisės aktuose numatyti principai ir nuostatos, susijusios su asmens autonomijos ribų apibrėžimu. Ištirtos teisinio reguliavimo nuostatos sisteminamos, remiantis jomis yra pateikiamos bendros išvados. Pasitelkus būtent šiuos metodus aiškinamasi asmens autonomijos apimtis Lietuvos teisiniame reguliavime, koks ryšys sieja teisinę bazę ir teisės doktriną.

Nagrinėjant Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką naudojamas sisteminis ir loginės analizės metodas. Remiantis šiais metodais analizuojami asmens autonomijos pažeidimai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos kontekste.

Darbo originalumas. Asmens autonomijos ir teisinio reguliavimo ribų klausimas teisės doktrinoje per paskutiniuosius penkerius metus nebuvo itin plačiai nagrinėtas. Aktualiausi darbai šia tema 2012 m. išleistas J. Gumbio straipsnis „Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika“ ir 2017 m. monografija „Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas“. Šiuose darbuose remiantis asmens laisvės, asmens autonomijos ir viešosios moralės kategorijomis analizuojama teisės ribos problematika. Tačiau šiuose darbuose nėra aptinkama teismų praktikos ar konkrečių teisės aktų analizė. Nuo ankstesnių mokslinių tyrimų, straipsnių bei magistro darbų šis darbas išsiskiria tuo, jog iki šiol asmens autonomijos kontekste nebuvo atlikta reprodukcijos klausimus reguliuojančių Lietuvos Respublikos teisės aktų analizė ir vertinimas asmens autonomijos atžvilgiu. Taip pat per pastaruosius penkerius metus nebuvo magistro darbų nagrinėjama tema.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant šį magistro darbą buvo remtasi aktualiais Lietuvos Respublikos teisės aktais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais. Analizuojami tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų straipsniai, nagrinėjantys asmens autonomijos problematiką. Svarbiausi moksliniai šaltiniai: R. S. Taylor straipsnis „*Kantian Personal Autonomy*“, J. Raz knyga „*The Morality of*

Freedom“, J. Gumbio straipsnis „Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika“, B. Bulak ir A. Zysset straipsnis „*Personal Autonomy and Democratic Society at the European Court of Human Rights: Friends or Foes?*“, J. Hospers straipsnis. „*Libertarianism and legal paternalism*“, G. Rosich knyga „*The Contested History of Autonomy. Interpreting European Modernity*“. Svarbiausi norminiai teisės aktai: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas, Lietuvos Respublikos pagalbinių apvaisinimo įstatymas, Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“ ir kiti nacionaliniai teisės aktai.

I. ASMENS AUTONOMIJOS IR TEISINIO REGULIAVIMO SANKIRTA

Visų pirma tam, kad būtų galima įvertinti teisiniame reguliavime numatytas asmens autonomijos ribas, reikia išsiaiškinti kas turėtų būti laikoma asmens autonomija, kokios galimos skirtingos jos sampratos. Autonomijos sąvoka yra kilusi iš graikų kalbos, etimologiškai aiškinant *autos* išvertus reiškia „pats“, „savęs“, *nomos* „taisyklė“.⁶ Tarptautinių žodžių žodyne⁷ autonomija suprantama kaip savivalda, nepriklausomybė, savarankiškumas, teisė pačiam apsispręsti, tvarkytis. Autonomijos idėja yra nagrinėjama teisės, politikos ir filosofijos veikaluose nuo antikos iki šių dienų. Autonomijos, kaip apsisprendimo teisės, ištakos randamos dar senovės graikų filosofijoje. Tiek Platonas, tiek Aristotelis, žmogiškumo idealą sieja su savarankiškumu ir nepriklausomumu nuo kitų.⁸ Tarp mokslininkų yra sutariama, jog autonomijos sąvoka neegzistavo iki V a. prieš Kristų. Tačiau nėra vieningos nuomonės dėl to kada ji buvo pirmą kartą paminėta.⁹ Dauguma mokslininkų sutinka, jog termino autonomija kilmė yra ne teisinė, o politinė bei yra susijusi su įvairiomis sutartimis, paktais, priesaikomis, kurios buvos nustatytos tarp Graikijos miestų-polių. Už politinio konteksto ribų V a. prieš Kristų autonomijos terminas pirmą kartą buvo pavartotas Sofoklio tragedijoje „Antigonė“. Mokslininkai yra linkę sutikti, jog Sofoklis metaforiškai naudoja autonomijos terminą siekdamas apibūdinti Antigonės elgesį, kuriuo ji veikia nepriklausomai, savarankiškai, lyg ji būtų polis.¹⁰ Teisės doktrinoje yra laikoma tai, jog I. Kantas yra šiuolaikinės asmens autonomijos koncepcijos kūrėjas, o jo darbai atveria kelią į asmens autonomijos, kaip pagrindinio laisvės supratimo kūrimą.¹¹ I. Kantas autonomijos sąvokai suteikė asmens savivaldos prasmę, kuri reiškia, jog valdantis save asmuo vadovaujasi ne pojūčiais, o protu, kadangi žmogus yra protinga būtybė.¹²

Šiame tyrime išskiriamos skirtingos asmens autonomijos sampratos tiek filosofijoje, tiek teismų doktrinoje. Būtent skirtingų autonomijos sampratų analizė padeda išaiškinti kokios filosofinės krypties link yra formuluojami įstatymai bei teismų sprendimai, kurie

---

⁶ „Autonomous“ žodžio reikšmė. *Online etymology dictionary* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.etymonline.com/word/autonomous>>.

⁷ „Autonomija“ žodžio reikšmė. *zodziai.lt* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt/reiksme&word=autonomija&wid=2077>>.

⁸ „Autonomy“ žodžio reikšmė. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iep.utm.edu/autonomy/>>.

⁹ ROSICH, Gerard. *The Contested History of Autonomy. Interpreting European Modernity*. London: Bloomsbury Academic, 2019, p. 19-20.

¹⁰ *Ibid*, p. 21.

¹¹ *Ibid*, p. 6.

¹² MEŠKAUSKIENE, Asta. Orumo samprata ir orumo apsaugos bei ugdymo ypatumai demokratinėje visuomenėje. *Logos*, 2005, Nr. 44, p. 153 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367190441090/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>.

yra detaliai analizuojami kitose šio darbo dalyse. Taip pat leidžia išsiaiškinti kokių tikslų siekia įstatymų leidėjas atitinkamai formuluodamas įstatymus, tiksliau, kokioms vertybėms yra teikiamas prioritetas.

1.1. Autonomijos samprata

Šiuolaikinis, dar vadinamas liberaliuoju, asmens autonomiškumo idealas yra aukštinantis kūrybinį savarankiškumą ir skatinantis tokių dorybių kaip sąžiningumas ir autentiškumas raidą. Reikia paminėti, kad šios dorybės yra laikomos ir autonomiškumo idealą remiančiomis. Tokio supratimo užuomazgos slypi J. S. Mill liberalizme. Jis susieja kūrybinę laivę su drausmingumu, pabrėždamas, jog savikontrolė yra reikalinga užtikrinti, kad žemesnio rango troškimai nekliudytų aukštesniesiems, t. y. tiems, kurie apibrėžia mūsų charakterį, asmenybę ir nustato mūsų gyvenimo kryptį.¹³ Liberalizmo autonomijos sampratos pagrindiniu autonomijos rodikliu yra asmens sąmoningas pasirinkimas. Pagal šią sampratą, liberalizmas neoponuoja tradiciniam gyvenimo būdui, tačiau priešinasi jo priėmimui remiantis tradicijomis, papročiais ar autoritetu, o ne asmens pasirinkimu. Šios autonomijos sampratos kontekste svarbus skirtumas yra tarp tradicinio gyvenimo būdo pasirinkimo ir gyvenimo būdo priėmimo pagal tradiciją ar autoritetą. Pirmuoju atveju, asmuo priima savarankišką sprendimą veikti pagal nusistovėjusias, daugeliui priimtinas tradicijas, papročius, institucijų nuostatas. Tradicinio elgesio modelio pasirinkimo priešastimi yra asmens suvokiamas tokio elgesio modelio pranašumas. Antruoju atveju, asmuo vadovaujasi tradicijomis ir esamais autoritetais, kadangi jie egzistuoja ir asmuo privalo arba mano, jog privalo šioms nusistovėjusioms taisyklėms paklusti.¹⁴

Kitas garsus liberalizmo atstovas J. Raz¹⁵ teigia, kad žmogus tampa autonomiškai laisvu ne dėl išsikeltų gyvenimo tikslų, o dėl to kaip jis tuos tikslus vertina, priima ir vykdo. Autonomija yra prievartos priešprieša ir kontrastuoja su gyvenimu, kuriame nėra galimybės pasirinkti, bei pasyvumu ir nepasinaudojimu gebėjimu rinktis. Minėtas filosofas yra įsitikinęs, kad autonomija yra vertinga tik tuomet, jei ji yra įgyvendinama siekiant gero. Kitaip tariant, ideali autonomija reikalauja pasirinkimo tik iš moraliai priimtinių pasirinkimo variantų. Gyvenimas remiantis autonomijos laisve yra neatsiejamai

---

¹³ TAYLOR, Robert S. Kantian personal autonomy. *Political Theory*, 2005, Vol. 33, No. 5 p. 602 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1177%2F0090591705278397>>.

¹⁴ GARDBAUM, Stephen. Liberalism, Autonomy, and Moral Conflict. *Stanford Law Review*, 1996, Vol. 48, No. 2, p. 395 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.2307/1229366>>.

¹⁵ RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986, p. 381.

susijęs su gebėjimu suvokti savo galimybes pasirinkti ir kintančias gyvenimo aplinkybes, asmuo turi sugebėti suprasti kokį didelį bei ilgalaikį poveikį tam tikri sprendimai turės jo gyvenimui.¹⁶ Autonomijos laisvė yra įmanoma tik apribojimų sistemoje, kadangi visiškai autonomiškai laisvas asmuo neegzistuoja, tai yra neįmanoma. Sutinkama, kad autonomija yra laipsnio klausimas.¹⁷ J. Raz išskiria tris būtinas asmens autonomijos sąlygas: protiniai gebėjimai, pasirinkimo galimybė ir nepriklausomumas. Protiniai gebėjimai įvardijami kaip minimalus racionalumas, gebėjimas suvokti priemones, reikalingas tikslui įgyvendinti, jie yra būtini tam, jog asmuo gebėtų priimti ir tinkamai įvertinti informaciją, susijusią su sprendžiamu klausimu. Tam, jog asmuo iš tiesų galėtų naudotis savo autonomiškumu, pasirinkimo galimybė turi būti reali, ji negali būti neegzistuojanti fikcija. Galiausiai, asmuo turi būti laisvas ir nepriklausomas nuo išorinės prievartos, manipuliacijos tiek rinkdamasis, tiek veikdamas savo pasirinktu būdu.¹⁸ Šios trys sąlygos yra svarbiausios, asmens autonomijos laisvės sąlygos, tačiau bene didžiausias dėmesys yra skiriamas būtent pasirinkimo galimybei. Apibendrinant galima teigti, kad autonomija negali būti pasiekama visuomenėje, kuri remia socialines formas, kurios nepalieka pakankamai vietos individualiam pasirinkimui.¹⁹

Kitas žymus liberalizmo atstovas J. Rawls asmens autonomiją vadina racionalia autonomija, kuri labiausiai koncentruojasi į planavimą ir veiksmų apgalvojimą. Didelė reikšmė jo išskiriamoje asmens autonomijoje skiriama sąmoningam racionalumui (protingumui), pagrindinis dėmesys skiriamas pačiam svarstymo procesui, o ne jo rezultatui.²⁰ Asmens autonomija yra pagrindinė vertybė, kurią J. Raz išskiria liberalizmo koncepcijoje, ir valstybė turi teisę ją skatinti savo institucijomis. Taigi, valdžia privalo kurti ir saugoti tokią aplinką, kuri gerbia asmens nepriklausomumą ir suteikia pakankamai pasirinkimo galimybių. Asmens autonomija turi būti aktyviai skatinama tiek pačios visuomenės, tiek valstybės.²¹ J. Raz vienu svarbiausiu autonomijos elementu išskiria pasirinkimą, teigdamas, kad asmeniui turi būti suteiktas adekvatus pasirinkimo

---

¹⁶ RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986, p. 371.

¹⁷ GEORGE, P. Robert. The Unorthodox Liberalism of Joseph Raz. *The Review of Politics*, 1991, Vol. 53, No. 4, p. 657 [interaktyvus, žiūrėta 2019 kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.jstor.org/stable/1407310>>.

¹⁸ RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986, p. 372-373.

¹⁹ HASSOUN, Nicole. Raz on the Right to Autonomy. *European Journal of Philosophy*, 2014, Vol. 22, No. 1, p. 98 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0378.2011.00473.x>>.

²⁰ TAYLOR, Robert S. Kantian personal autonomy. *Political Theory*, 2005, Vol. 33, No. 5 p. 605 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1177%2F0090591705278397>>.

²¹ PALACIOS, Fernando Berdun. Joseph Raz on Perfectionism and the Harm Principle, p. 1-3. [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/30831418/Joseph_Raz_on_Perfectionism_and_the_Harm_Principle>.

diapazonas, negali būti tik vienos pasirinkimo galimybės ar jų iš viso nebūti. Pasirinkimo galimybė turi egzistuoti tiek dėl ilgalaikės, tiek dėl trumpalaikės pasekmės sukuriančių veiksmų. Svarbiausia yra sąžiningas pasiskirstymas tarp šių pasirinkimų, didesnė reikšmė skiriama pasirinkimų įvairovei, o ne kiekiui.²²

Kita, daug dėmesio autonomijos sąvokai ir ribojimui dėmesio skirianti yra feministinės filosofijos samprata. Šios sampratos kontekste autonomija yra apibūdinama kaip apsisprendimo teisė, o asmens autonomija – individualus asmens apsisprendimas.²³ Šios sampratos pagrindiniais elementais yra pasirinkimai ir veiksmai, analizuojama, kokie jie turi būti, kad asmuo būtų laikomas autonomišku. Tam, kad veiksmus ar pasirinkimus būtų galima laikyti autonomiškais, jie turi atitikti tam tikrus kriterijus. Pirma, jie turi būti susiję su asmens norais, per kuriuos asmuo save identifikuoja ir kurie yra susiformavę per atitinkamą laiko tarpą. Pasirinkimai ir veiksmai negali būti laikomi autonomiškais, jei norams, su kuriais yra susieti, dėmesys yra kilęs staiga, išprovokuotas išorės veiksmų, prievartos, apgaulės ar manipuliacijų. Antra, autonomiškai pasirinkimai ir elgesys turi atitikti vertybes, norus, troškimus, įsipareigojimus, rūpesčius, kuriuos asmuo patvirtina, pasiryždamas juos įgyvendinti. Savarankiški veiksmai ir pasirinkimai kyla dėl tų norų ir vertybių, kurios asmeniui yra svarbios ir jomis rūpinasi. Svarba gali būti įvertinta pagal tai, kam asmuo teikia pirmenybę, kuomet susikerta kelios konkuruojančios vertybės. Asmuo yra savarankiškas, kai elgiasi tokiu būdu, kuris atitinka jo vertybines nuostatas, su kuriomis jis save gali tapatinti ir identifikuoti. Tačiau autonomija neturi būti vertinama tik svarbiausių vertybių ar rūpesčių kontekste, kadangi jie dar gali būti tiek nesusiformavę ar kintantys. Tam, jog asmuo iš tiesų galėtų pasinaudoti savo autonomiškumu, turi būti atitinkamos sąlygos: pirma, asmuo turi susidurti su situacijomis, kuriose egzistuoja reali alternatyvių pasirinkimų galimybė; antra, asmuo turi būti iš anksto išsiugdęs gebėjimą pasirinkti ir elgtis autonomiškai.²⁴ Feministinės filosofijos atstovai teigia, kad kuo daugiau asmuo svarsto, vertina savo norus ir įsipareigojimus, tuo didesne autonomija jis pasižymi. Taigi, autonomija yra laipsnio klausimas, kadangi joks asmuo negali būti visiškai savarankiškas.

Asmens autonomija yra viena iš pamatinių vertybių kuriant teisinę bazę, tačiau tarp mokslininkų kol kas neegzistuoja vieninga nuomonė kas yra asmens autonomija ir kokia turėtų būti ideali autonomija. Nepaisant vertybinių skirtumų skirtingų teorijų atstovai sutaria, kad asmens autonomija pasižymi tuo, jog sprendimas turi būti priimamas paties

---

²² RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986, p. 371-375.

²³ FRIEDMAN, Marilyn. *Autonomy, gender, politics*. Oxford: Oxford university press, 2003, p. 4-12.

²⁴ *Ibid*, p. 14.

asmens, analizuojant turimą informaciją be papildomos išorinės įtakos. Bet kokie suvaržymai turi kilti iš paties asmens, o ne dėl egzistuojančių nusistovėjusių tradicijų, normų ar kitokio išorinio spaudimo. Tam, jog asmens autonomija galėtų būti įgyvendinta, taip pat turi egzistuoti išorinių aplinkybių visuma, leidžianti įgyvendinti autonomiškumą: realaus pasirinkimo galimybė, laisvė. Taigi galima pastebėti, jog pagrindiniai elementai įvairiose teorijose yra atsikartojantys, tačiau kiekvienoje koncepcijoje skirtingam elementui yra suteikiama ypatinga reikšmė. Skirtingos sampratos turėtų būti suprantamos ne kaip konkuruojančios ir mėginančios nuneigti ankstesniasias, o kaip viena kitą papildančios. Suprantama, jog niekas negali absoliučiai kontroliuoti visų gyvenimo aspektų. Atsižvelgiant į tai, teisiniu reguliavimu turėtų būti sukuriama tokia sąlyga, jog asmuo galėtų įgyvendinti savo autonomiją. Nors absoliučios autonomijos teisiniu reguliavimu negalima užtikrinti, tačiau siekiamybė turėtų būti įtvirtinti kuo didesnę autonomiškumo laipsnį visuomenėje. Asmuo turėtų laisvai veikti savo autonomijos ribose tiek, kiek ji nesikerta su kitų asmenų autonomija ir interesais.

1.2 Teisinio reguliavimo iššūkiai

Teisė yra nepaliaujamai kintantis socialinis reiškiny, kurio pagrindinė funkcija yra žmogaus ir jo aplinkos dvasinio bei vertybinio gyvavimo mechanizmų apsauga.²⁵ Vienas žinomiausių teisės mokslininkų, D. Dworkin, yra pasakęs: „Mes gyvename teisėje ir vadovaudamiesi teise. Ji daro mus tuo, kuo esame: piliečiais ir samdomais darbuotojais, daktarais ir sutuoktiniais, ir žmonėmis, turinčiais nuosavų daiktų. Ji yra kalavijas, skydas ir grėsmė <...> Ir mes ginčijamės dėl to, ką ji nustatė, net kai kodeksai, kurie laikomi komandų ir direktyvų įrašais, yra nebylūs; tuomet elgiamės taip, tarsi teisė savo dekretą būtų ištarusi neaiškiai, pernelyg dusliai, kad būtų aiškiai išgirsta. Mes esame teisės imperijos subjektai, jos metodų ir idealų vasalai, saistomi jos dvasios, kai svarstome, ką gi mes dabar privalome daryti.“²⁶ Ši D. Dworkin citata atskleidžia, jog gyvename tokiame laikmetyje, kuriame, rodos, egzistuoja beveik kiekvieną gyvenimo aspektą reguliuojančios taisyklės ir įstatymai. Vis dėlto teisinis reguliavimas negali būti visa apimantis ir perteklinis. Dėl principo *de minimus non curat lex et pretor*, reiškiančio, jog smulkmenomis įstatymas ir teisėjas neužsiima, teisė reguliuoja tik reikšmingiausius

---

²⁵ GUMBIS, Jaunius. Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 610.

²⁶ DWORKIN, Ronald. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 9.

žmonių santykius. Teisė nereguliuoja religinių, šeimos vidaus santykių, tokių kaip teisių ir pareigų pasiskirstymas šeimos viduje, kadangi šie santykiai nėra reikšmingi kitų, nesusijusių asmenų teisėms. Tuo pačiu apsaugomas asmens autonomiškumas, kadangi kai kuriomis teisėmis ir laisvėmis gali visiškai laisvai savo nuožiūra disponuoti be teisinio reguliavimo įsikišimo.²⁷ Pernelyg smulkmeniškasis ir nekorektiškasis tam tikrų santykių reguliavimas sukeltų daugiau žalos. Taigi, nors teisė ir nereguliuoja visų žmonių santykių, teisė atlikdama reguliacinę funkciją, yra pagrindinis žmonių socialinio elgesio reguliatorius.

Tiriant teisinio reguliavimo ribas kyla individo laisvės, jo autonomijos klausimas, todėl itin svarbu iširti teisės ir individo autonomijos santykį bei suvokti, kaip teisės nustatyti ribojimai dera su asmens autonomija, kokie atvejai yra su ja suderinami, o kurie peržengia asmens autonomijos ribas.²⁸ Remiantis pilietine (demokratine) teisės samprata, kuri pripažįsta prigimtines žmogaus teises ir iš jų išplaukiantį asmens autonomiškumą, teisinis reguliavimas negali būti visa apimantis. Privatus žmogaus gyvenimas yra neliečiamas, tačiau privataus gyvenimo neliečiamumo nereikia suprasti kaip absoliutaus, kadangi gali būti reguliuojamas pozityviosios teisės priemonėmis tiek, kiek reikalinga bendrai visų gerovei užtikrinti. Pats asmens autonomiškumo pripažinimas jau tampa prielaida, kad teisinis reguliavimas negali būti pernelyg platus, turi būti nustatoma bent orientacinė riba, kuri saugotų asmens teisių autonomiškumą ir neleistų į tą sritį įeiti valstybės vykdomam teisiniui reguliavimui.²⁹ Kyla klausimas ar teisiniu reguliavimu nustatomomis taisyklėmis pagarba asmens autonomijai yra apsaugoma, ar priešingai, nustatčius teises taisykles, ji yra ribojama, pirmenybę suteikiant kitiems įstatymo saugomiems gėriams.

Teisės normos daro įtaką arba jos siekia mūsų socialinei sąveikai daugelyje sričių kasdieniame, viešame ir profesiniame gyvenime. Teisė siekia nustatyti socialinio elgesio standartus, tuo pačiu priskirdama tolimesnes standartų laikymosi, stebėjimo taisykles.³⁰ Teisiniai institutai yra vertinami kaip numatantys nuspėjamus, stabilius, tikslingai racionalius veiksmų rėmus. Iš teisinio reguliavimo reikalaujama, kad būtų laikomasi neutraliteto, kai individai derasi dėl savo socialinių ir ekonominių santykių.³¹

---

²⁷ VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Ketvirtasis leidimas. Vilnius: Jusitia, 2014, p. 195.

²⁸ GUMBIS, Jaunius. Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 610.

²⁹ VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Ketvirtasis leidimas. Vilnius: Jusitia, 2014, p. 195-196.

³⁰ CLAES, Erik; DEVROE, Wouter ir KEIRSBLICK, Bert. *Facing the Limits of the Law*. Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010, p. 4-5.

³¹ COTTERRELL, Roger. *Teisės sociologija: Įvadas. Antrasis leidimas*. Kaunas: Dangerta, 1997, p. 355.

Reikalavimas, jog teisinis reguliavimas nebūtų perteklinis keliamas asmens autonomijos užtikrinimui. Tačiau teisinio reguliavimo dalykas plečiasi, jo ribos atrodo vis labiau neaiškios, nes valstybės reguliavimas prasibrauna į verslo savireguliaciją, teisiniai standartai susipina su moksliniais standartais. Teisė plečia reguliaciją gilyn į visuomenę, tačiau didelė šio plėtimosi dalis yra vykdoma priemonėmis, kurios negali būti vertinamos kaip formalus racionalumo taikymas arba teisės viešpatavimo pažado išpildymas. Kadangi plečiasi reguliavimo apimtis, teisės normos atsisako daugelio savybių (nuspėjamumo, formalumo, stabilumo, bendrumo, sistemiškumo), kurios skatintų normų sistemos priimtinumą.³² Reguliacinei funkcijai plečiantis, susiduriama su teisės identiškumo krize, kuri pasireiškia masiniu taisyklių rengimu, reguliaciniu perkrovimu, „teisiniu užterštumu“.³³ Pavyzdžiui, per šio Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimas) kadenciją nuo 2016 m. lapkričio mėnesio iki 2019 m. kovo mėnesio, per šešias šio Seimo sesijas buvo priimta 2 417 teisės aktų.³⁴ Palyginus su ankstesnėmis Seimo kadencijomis matomas akivaizdus teisinių taisyklių priėmimo prieaugis.³⁵ Kuriant vis daugiau teisinių taisyklių didėja rizika, jog autonomija gali būti nepelnytai suvaržyta, todėl žmonėms teisinis reguliavimas darosi vis labiau svetimas.

Teisėje dažnai be teisinių šaltinių yra remiamasi moralės principais bei pragmatiniais argumentais. Galima sakyti, jog tradiciniai teisiniai šaltiniai sudaro vidines teisinio reguliavimo ribas, o moraliniai principai ir politika pažymi išorines ribas. Dažniausiai teisininkai daugiausia dėmesio sutelkia vidinėse teisinio diskurso ribose. Tačiau sunkių bylų atveju, kuomet tradiciniai šaltiniai yra išnaudoti, pradedama remtis moraliniais bei politiniais argumentais ne *per se*, bet jais remiamasi kaip teisiniais argumentais.³⁶ Pasak sociologų, technologinis procesas ir globalus kapitalizmas sukūrė neribotą laisvę ir lankstumą, tuo pat metu sukeldami grėsmę asmeniniam ir bendruomeniniam vystymuisi. Reaguojant į socioekonominę nestabilumą dėl globalios ekonomikos, sukuriantį didžiulį individualaus nesaugumo jausmą ir vis didėjantį ekonominį atotrūkį, žmonių susvetimėjimą, kraštutinę netoleranciją, nerimą keliančias ekologines problemas, kaip antai globalinis atšilimas, šiuolaikinėms bendruomenėms

---

³²COTTERRELL, Roger. *Teisės sociologija: Įvadas. Antrasis leidimas*. Kaunas: Dangerta, 1997, p. 355-356.

³³ CLAES, Erik; DEVROE, Wouter ir KEIRSBLICK, Bert. *Facing the Limits of the Law*. Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010, p. 4-5.

³⁴ Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų leidybos statistiniai duomenys [interaktyvus, žiūrėta lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=16608&p_k=1>

³⁵ Ankstesnėse Seimo kadencijose buvo priimta 2004-2008 m. – 1 901 teisės aktas, 2008-2012 m. – 2487 teisės aktai, 2012-2016 m. – 2804 teisės aktai.

³⁶ CLAES, Erik; DEVROE, Wouter ir KEIRSBLICK, Bert. *Facing the Limits of the Law*. Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010, p. 30

reikalingas lankstus ir toli į ateitį numatantis reguliavimas, todėl neišvengiamai susiduriama su moralės, politikos ir teisės persipynimu. Šis kompleksiškas reguliavimo poreikis sukelia didžiulius visuomenės lūkesčius teisei.³⁷ Nors egzistuoja poreikis toli į ateitį numatančiam reguliavimui, tačiau teisė gali sureguliuoti tik egzistuojančius santykius bei reiškinius.

Tam tikra prasme teisinio reguliavimo ribos yra numatytos konstitucijoje, kadangi asmens teisinio statuso įtvirtinimas ir apsauga nuo valstybės valdžios savivalės laikoma viena iš konstitucijos atsiradimo priežasčių.³⁸ Vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir aiškumas. Teisinio tikrumo, aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui. Jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių.³⁹ „Teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisinės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius.“⁴⁰ Tam, kad visuomenė galėtų pasitikėti teise, teisinis reguliavimas, sukurtas įstatymų leidėjo privalo būti aiškus, negali konkuruoti su galiojančiais įstatymais, turi būti užtikrinta teisinio tikrumo būseną. Tačiau teisinio reguliavimo nederėtų tapatinti vien su teisėkūra. Teisėkūra gali būti suprantama kaip teisinio reguliavimo dalis, kadangi teisinis reguliavimas plačiąja prasme apima teisės aiškinimą, taikymą ir teisėkūrą.⁴¹ Taigi svarbu ne tik tai, kaip įstatymų leidėjas sureguliuoja teisinius santykius tarp subjektų, svarbu ir tai, kaip vykdoma jų priežiūra, laikymasis numatytų taisyklių bei jų išaiškinimas.

Nustatant teisinį reguliavimą asmens autonomiškumui užtikrinti yra reikšminga atsižvelgti į tai, jog žmonės priklauso skirtingoms grupėms. Teisinės taisyklės atitinkamai gali būti suskirstytos į tris grupes pagal C. T. Sunstein: nesuasmenintos, visiems vienodos bendro pobūdžio normos; normos, suteikiančios atviro ir aktyvaus pasirinkimo galimybę; ir individualizuotos bendro pobūdžio normos. Dauguma įstatymų ir teisinių taisyklių yra nesuasmenintos, taikomos vienodai visiems asmenims, neatsižvelgiant į skirtingas grupes. Bendro pobūdžio normos gali būti pasirinktos dėl įvairių priežasčių. Nėra reikšmingų

---

³⁷ CLAES, Erik; DEVROE, Wouter ir KEIRSBLICK, Bert. *Facing the Limits of the Law*. Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010, p. 4-5.

³⁸ BACEVIČIUS, Vaidotas. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 17.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas byloje, Nr. 21/2003 „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 53-2361.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2014 m. liepos 11 d. nutarimas byloje, Nr. KT36-N10/2014 bylos Nr. 16/2014-29/2014 „Dėl referendumų organizavimo ir skelbimo“. Teisės aktų registras, 2014, Nr. 10117.

⁴¹ BAUBLYS, Linas., et al. *Teisės teorijos įvadas. 2 leidimas: vadovėlis*. Vilnius: Mes, 2010, p. 189.

skirtumų tarp skirtingų grupių narių, kuriuos paliečia normos, ir nesuasmeninimas nesukelia žalos, todėl individualizuotos taisyklės nėra reikalingos. Aktyvus pasirinkimas būtų nereikalinga ir papildomai apkraunanti našta, sukelianti pasimetimą, nepasitenkinimą, gaišianti laiką ir nepagerinanti rezultatų. Dėl šių priežasčių nesuasmenintos bendros normos gali būti naudingiausias ir priimtinausias normos nustatymo standartas, užtikrinantis asmens autonomiškumą.⁴²

Vis dėlto, normos, suteikiančios atviro ir aktyvaus pasirinkimo galimybę gali būti pranašesnės nei bendrosios nesuasmenintos, ypač tuomet, kai subjektai, kuriems aktuali teisinė norma, priklauso skirtingoms grupėms ir teisingam reguliavimui nustatyti svarbu atsižvelgti į grupių skirtumus, siekiant užkirsti kelią neproporcingam asmens autonomiškumo apribojimui. Atvirą pasirinkimo galimybę suteikiančios normos gali padėti to išvengti. Suteikiant laisvo ir atviro pasirinkimo galimybę subjektams, yra skatinamas supratingumas, naujų požiūrių ir vertybių plėtra. Jei normos rengėjui trūksta žinių apie subjektų skirtumus, kuriems taikoma taisyklė, tuomet pranašesnė yra norma, suteikianti aktyvaus ir laisvo pasirinkimo galimybę, nei ta, kuri visiems yra bendrai numatyta, neatsižvelgiant visuomenėje egzistuojančių grupių skirtumus. Taip užtikrinamas aukštesnis asmens autonomiškumo laipsnis, dėl mažesnio valstybės įsikišimo. Tačiau esant atviro bei laisvo pasirinkimo galimybei kartu atsiranda didelė kaštų rizika. Kebliose situacijose aktyvus pasirinkimas gali nuvesti link nesusipratimų, klaidų. Numatytosios taisyklės tokiu atveju gali sukurti daug geresnius rezultatus.⁴³ Bendrosioms normoms tapus labiau individualizuotoms, aktyvaus pasirinkimo pranašumai ima mažėti, kadangi individualizuoti metodai gali išspręsti heterogeniškumo problemą, nereikalaujant žmonių imtis jokių aktyvių veiksmų. Teoriškai individualizuotos normos gali užtikrinti didesnę asmens autonomiškumo laipsnį nei nesuasmenintos ir laisvą pasirinkimo galimybę suteikiančios. Tačiau normų kūrėjui gali būti pernelyg brangu ir sudėtinga sukurti individualizuotas taisykles, gali kilti grėsmė duomenų privatumo užtikrinimui. Taip pat individualizuotos taisyklės gali būti panaudotos pačių rengėjų interesų tenkinimui, o ne iš tiesų siekiant užtikrinti aukštesnį teisingumo laipsnį ir didesnę pagarbą asmens autonomijai.⁴⁴ Analizuojant šias trijų tipų normas neišvengiamai atsiranda vertybių konkuravimas. Kokias teisės saugomas vertybes įstatymų leidėjas pasirenka prioritetizuoti? Akivaizdu, kad egzistuojant teisės ginamų vertybių

---

⁴² SUNSTEIN, Cass R. Deciding by default. *University of Pennsylvania law review*, 2013, vol 162, No.1, p. 8 [interaktyvus, žiūrėta 2019m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą <https://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol162/iss1/1/>.

⁴³ *Ibid*, p. 8-9.

⁴⁴ *Ibid*, p. 9.

konkurencijai, asmens autonomija gali būti pasirinkta kaip mažiau svarbi ir jos sąskaita užtikrinami kiti teisiniai gėriai. Taigi, nagrinėjant asmens autonomijos konkurenciją su kitomis vertybėmis ir teisinio reguliavimo ribas neišvengiamai iškyla paternalizmo pateisinimo klausimas.

Paternalizmas yra valstybės ar asmens kišimasis į kitą asmenį prieš jo valią, kuris yra motyvuojamas teiginiu, kad įsikišus asmuo bus apsaugotas nuo galimos žalos,⁴⁵ kitaip tariant, bus apsaugotas gėris, kurį įstatymo leidėjas laiko svarbesniu, nei autonomija. Šiuo požiūriu teisė kartais gali ir turi reikalauti asmens elgtis prieš jo valią dėl jo paties gerovės tam, kad apsaugotų jį nuo nepageidaujamų pasekmių dėl jo paties veiksmų. Valstybė siekia apsaugoti piliečius ne tik nuo grėsmių, kurias gali sukelti kiti asmenys, bet ir nuo grėsmių, kurias jie gali sukelti patys sau.⁴⁶ Pagal liberalizmą asmuo turi ir geba pats priimti savo veiksmų pasekmes ir jokių atveju valstybė neturi teisės nustatyti ką asmuo turi daryti, jei jo veiksmai nesukelia jokių neigiamų pasekmių kitiems asmenims. Tačiau net ir liberalizmo atstovai nėra absoliutūs paternalizmo priešininkai, pasak jų, paternalizmas gali būti pateisinamas prieš vaikus, senolius ir psichiškai neįgalius asmenis, kadangi jie patys negali savimi pasirūpinti, jiems yra reikalingas atstovas.⁴⁷ Prieš visiškai veiksnų suaugusį asmenį paternalizmo apraiškos nėra pateisinamos. Asmuo gali būti sulaikytas nuo veiksmų arba įgaliotas veikti tam tikru būdu tik tam, jog būtų išvengta žalos kitiems, tačiau jam negali būti liepta elgtis pateisinant, jog asmeniui, prieš kurį nukreipti paternalistiniai veiksmai, bus naudingiau, vien dėl kitų požiūrio, jog taip būtų protingiausia ir geriausia toje situacijoje pasielgti.⁴⁸ Visose paternalistinio ribojimo situacijose egzistuoja valdžios pareiga įrodyti kišimosi būtinybę, kadangi paternalizmas turi siekti išsaugoti ir užtikrinti žmogaus galimybę pačiam priimti sprendimus.⁴⁹

Paternalistinis kišimasis siekiant paveikti asmens veiksmus gali būti dvejopas, priklausomai nuo veiksmų, kuriuos siekiama paveikti reikšmės ir svarbos. Gali būti siekiama paveikti trumpalaikius asmens pasirinkimus arba ilgalaikius gyvenimiškus asmens tikslus. Paternalistiniai veiksmai nukreipti į veiksnų suaugusį asmenį gali būti pateisinami, jei pažeidžiami trumpalaikiai pasirinkimai, siekiant apsaugoti ilgalaikę

---

⁴⁵ DWORKIN, Gerald. Paternalism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. spalio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/paternalism/>> <https://plato.stanford.edu/entries/paternalism/>>.

⁴⁶ HOSPERS, John. Libertarianism and legal paternalism, *The Journal of Libertarian Studies*, 1980, Vol. 4, No. 3, p. 255 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. spalio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://mises.org/library/libertarianism-and-legal-paternalism-0>>.

⁴⁷ *Ibid*, p. 256-257.

⁴⁸ *Ibid*, p. 257.

⁴⁹ GUMBIS, Jaunius. *Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2017, p. 139.

asmens autonomiją ir pasirinkimo laisvę ateityje.⁵⁰ Šiuo argumentu bandomas pateisinti paternalizmas, kadangi atitinka tikslus, kuriems pasiekti ar apsaugoti yra priimami įstatymai. Teisiniu reguliavimu siekiama apsaugoti didesnes vertybes mažesniųjų sąskaita. Liberalistiniu požiūriu paternalistiniai veiksmai prieš asmens valią yra nepateisinami, net ir turint geras intencijas, siekiant pasiekti geresnių, nei paties asmens numatytų tikslų. Privalo būti išlaikyta pagarba asmens privačiam gyvenimui, jo savarankiškam sprendimų priėmimui, kuris remiasi asmens autonomijos laisve. Tačiau turint asmens sutikimą yra galima intervencija prieš asmens veiksmus ir pasirinkimus, kurie kliudo ilgalaikės asmens autonomijos įgyvendinimui ir apsaugai.

Teisiniam reguliavimui svarbiausia keliama užduotis – teisinio tikrumo užtikrinimas. Tam, kad būtų pasiektas teisinis tikrumas yra reikalingas teisinio reguliavimo tikslumas, aiškumas, neprieštaringumas, negali būti reguliuojami mažareikšmiai ar netgi neegzistuojantys santykiai. Asmens autonomijos ribas apibrėžia teisinis reguliavimas, kuris atitinkamai priklauso nuo to, ar asmens autonomija yra laikoma esmine teisine vertybe, reikalaujančia apsaugos konkrečioje srityje. Egzistuojant teisinių vertybių konkurencijai, neišvengiamai susiduriama su teisinio paternalizmo reiškiniu, kuris ne visuomet yra pateisinamas iš asmens autonomijos perspektyvos. Teisinis reguliavimas turi atitikti aiškumo ir darnos kriterijus, jis negali būti chaotiškas. Asmens autonomija turi būti vienas iš vertinamųjų kriterijų, į kurį privalo būti atsižvelgiama, nustatant teisinių santykių reguliavimą, siekiant pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms. Teoriškai žvelgiant, būtų galima teigti, jog suasmenintos taisyklės užtikrintų didžiausią asmens autonomijos lygį, tačiau visos normos negali būti individualizuotos, kadangi taip būtų iškreipiama teisinių normų visuma ir paminamos kai kurios kitos žmonių teisės ir laisvės, taigi, turi būti išlaikoma pusiausvyra tarp teisinių normų grupių.

1.3 Asmens autonomija teismų praktikoje

Kaip jau anksčiau minėta, teisinis reguliavimas negali būti išskirtinai suprantamas, tik kaip teisėkūra. Todėl toliau darbe analizuojama, koks dėmesys asmens autonomijai yra sutelkiamas teismų praktikoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) asmens autonomijos savo doktrinoje išsamiai neanalizuoja, tačiau

---

⁵⁰ GUMBIS, Jaunius. Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 615.

2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime „*Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos*“⁵¹ aiškina, jog Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse⁵² numatyta taisyklė dėl apeliacinio skundo ribų neperžengimo padeda užtikrinti asmens autonomijos principą, teismui vykdant teisingumą. Asmuo apsaugomas nuo teismo intervencijos į tas gyvenimo sritis, dėl kurių neegzistuoja ginčas tarp privačių asmenų, arba ginčas yra išspręstas pirmojoje teismo instancijoje ir sprendimas nebuvo apskūstas. Konstitucinis Teismas konstatavo, jog nors viešasis interesas yra viena iš svarbiausių visuomenės egzistavimo sąlygų, jis turi būti derinamas su asmens autonominiais interesais, kadangi asmens teisės, kaip ir viešasis interesas yra konstitucinės vertybės, kurios negali priešinos, taigi, turi būti užtikrinta teisinga pusiausvyra.⁵³ Pagal Konstitucinio Teismo formuojamą doktriną asmens autonomija yra įtvirtinama kaip vertybė, kuri negali būti neproporcingai ribojama ir kuriai užtikrinti reikalinga teisinė apsauga. Įstatymų leidėjo kuriami įstatymai turi padėti užtikrinti asmens autonomijos apsaugą bei numatyti jos ribas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas asmens autonomijos sąvoką yra paminėjęs savo praktikoje, tačiau jos neaiškina ir nedetalizuoja. Šio teismo suformuotoje doktrinoje asmens autonomija dažniausiai yra aiškinama byloje, susijusiose su pacientų tinkamu informavimu. Pirmą kartą asmens autonomijos terminas panaudotas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos *2005 m. kovo 30 d. nutartyje civilinėje byloje J. R. ir Z. R. v. Vilniaus universiteto Santariškių klinikos*.⁵⁴ Bylos faktinės aplinkybės nurodo, jog nepilnametei merginai turėjo būti atliekama operacija, kuriai sutikimą turėjo duoti jos atstovai pagal įstatymą – tėvai. Gydytojais informavo apie planuotą operaciją, kuriai sutikimas buvo duotas, tačiau operacijos metu buvo įvykdyta eksperimentinė procedūra. Tokia operacija galima tik esant informuotam paciento sutikimui, kuris nebuvo gautas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog galiojančiu sutikimu yra laikomas toks, kuris duotas prieš tai gavus išsamią visapusišką informaciją apie siūlomo gydymo metodus, pobūdį, esmę, alternatyvių metodų galimybę. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵⁵ (toliau – Civilinis kodeksas) 2.25 straipsnio 2

---

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismas. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas byloje, Nr. 35/03-11/06 „*Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos*“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

⁵² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismas. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas byloje, Nr. 35/03-11/06 „*Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos*“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje *J. R. ir Z. R. v. Vilniaus universiteto Santariškių klinikos*, Nr. 3K-3-206/2005.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

dalyje numatyta: „Atlikti intervenciją į žmogaus kūną, pašalinti jo kūno dalis ar organus galima tik asmens sutikimu. Sutikimas chirurginei operacijai turi būti išreikštas raštu <...>“, Civilinio kodekso 6.729 straipsnis užtikrina nepilnamečių apsaugą, įtvirtindamas vieno iš tėvų ar atstovo pagal įstatymą sutikimo būtinybę,⁵⁶ o Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 8 straipsnyje užtikrinama teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, užtikrinant informacijos apie pacientą rinkimą ir atskleidimą jo sutikimu.⁵⁷ Teisėjų kolegija konstatavo, jog paciento sutikimas, įtvirtintas įstatymuose, aiškinamas asmens autonomijos principu, pagal kurį išskirtinai pacientui yra suteikiama teisė priimti sprendimus dėl gydymo, nesilaikant arba negavus sutikimo gydymas yra neteisėtas, sukeliantis teisinę atsakomybę. Sutikimas nereikalingas tik išimtiniais „<...> būtino reikalingumo atvejais, siekiant išgelbėti asmens gyvybę, kai jai gresia realus pavojus, o pats asmuo negali išreikšti savo valios.“⁵⁸ Taigi, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje asmens autonomijos principas aiškinamas įstatymų leidėjo įtvirtinta paciento teise gauti informaciją, susijusią su gydymo procesu. Tokiu aiškinimu yra skiriamas ypatingas dėmesys vienai iš asmens autonomijos sudėtinių dalių – informacijai, kurios pagalba asmuo gali priimti laisvą sprendimą ir taip įgyvendinti savo teisę į autonomiją. Asmens autonomija gali būti ribojama, tik išimtiniais atvejais, kurie aiškiai numatyti įstatyme.

Kitose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartyse 2010 m. gegužės 25 d. *Kauno medicinos universiteto klinikos v. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*⁵⁹ bei 2013 m. birželio 26 d. *K. R. ir A. P. v. VšĮ Kauno Raudonojo Kryžiaus klinikinei ligoninei*⁶⁰ buvo kartojamas anksčiau minėtoje byloje suformuotas paciento sutikimo privalomumas, pagal asmens autonomijos principą, taip pat išplėtotas tinkamas paciento informavimas. Gydytojo pareiga informuoti pacientą gali būti perleista ir kitam asmeniui, tačiau gydytojas yra laikomas atsakingu, už tinkamą informacijos suteikimą ir šios pareigos įvykdymą. Gydytojui, netinkamai įvykdžiusiam informavimo pareigą, gali grėsti atsakomybė už atsiradusią žalą paciento sveikatai, dėl

---

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 102-2317.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno medicinos universiteto klinikos v. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 3K-3-236/2010.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. ir A. P. v. VšĮ Kauno Raudonojo Kryžiaus klinikinei ligoninei (teisių perėmėjas – viešoji įstaiga Kauno klinikinė ligoninė)*, Nr. 3K-3-337/2013.

šios pareigos nevykdymo ir nepakankamo paciento supratimo apie gydymo poveikį.⁶¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškindamas asmens (šiuo atveju paciento) autonomijos principą patvirtina paciento teisę į informaciją, susiedamas ją su profesionalo pareiga ją suteikti. Taip užtikrinamas, jog paciento teisė būti informuotam ir tik tada priimti lemiamus sprendimus būtų maksimaliai apsaugota.

Taigi, Lietuvos teismų praktikoje asmens autonomija aiškinama drauge su įstatymuose įtvirtinta informuoto paciento sutikimo doktrina, iš kurios seka gydytojo pareiga tinkamai informuoti pacientą apie gydymo metodiką, galimas rizikas, pasirinkimo galimybes. Šiose bylose asmens autonomija yra įvardijama kaip vienas iš pagrindinių principų, kuriuo yra grindžiamas paciento sutikimo būtinumas. Žemesnių instancijų teismai – Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų teismai nutartyse⁶² plačiau šio principo neaiškina, pakartoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje suformuotas taisykles.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 8 straipsnyje numatyta teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą: 1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. 2. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir, kai tai būtina

---

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno medicinos universiteto klinikos v. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 3K-3-236/2010.

⁶² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje *S. T. v. VšĮ Karoliniškių poliklinika*, Nr. 2A-76/2010; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. A. M., UAB „A. M. odontologijos kabinetas“ ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 2A-942/2014; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje *M. G. v. UAB „Naugarduko odontologijos klinika“*, Nr. 2A-631-302/2018; Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. V. ir U. V. v. G. S.*, Nr. 2A-609-210/2010; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugpjūčio 26 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Stomatologinės implantacijos centras“ v. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 2A-755-611/2009; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *V. V. T. v. J. A. L. II „(duomenys neskelbtini)“*, Nr. 2A-844-345/2010; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 29 d. sprendimas civilinėje byloje *J. R. v. V. Š. stomatologijos kabinetas ir AAS „Gjensidige Baltic“*, Nr. 2A-683-640/2013; Šiaulių apygardos teismo 2012 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. A. M., UAB „A. M. odontologijos kabinetas“*, Nr. 2-396-124/2013; Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. U. v. VšĮ Pasvalio pirminės asmens sveikatos priežiūros centras*, Nr. 2A-251-280/2016; Šiaulių apygardos teismo 2016 m. vasario 10 d. sprendimas civilinėje byloje *A. M. v. VšĮ Mažeikių ligoninė*, Nr. 2-374-267/2016; Vilniaus apygardos teismo 2016 m. birželio 8 d. sprendimas civilinėje byloje *T. J. v. UAB „Mildenta“*, Nr. 2-869-567/2016; Šiaulių apygardos teismo 2017 m. liepos 13 d. sprendimas civilinėje byloje *A. J. V. VšĮ Šiaulių centro poliklinika*, Nr. e2-284-883/2017; Vilniaus apygardos teismo 2018 m. vasario 26 d. sprendimas civilinėje byloje *L. M. v. VšĮ Vilniaus universitetinė ligoninės Santaros klinikos ir AAS „BTA Baltic Insurance Company“*, Nr. e2-1563-864/2018; Vilniaus apygardos teismo 2017 m. balandžio 26 d. sprendimas civilinėje byloje *A. V. v. VšĮ Centro poliklinika, VšĮ Vilniaus miesto klinikinė ligoninė, VšĮ Respublikinė Vilniaus universiteto ligoninė, „BTA Insurance Company“ ir AAS „Gjensidige Baltic“*, Nr. 2-1256-619/2017.

demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT, Teismas) nuomone privataus gyvenimo sąvoka numatyta Konvencijos 8 straipsnyje yra plati sąvoka, kuri negali būti išsamiai apibrėžta, tačiau tam, jog Konvencijos 8 straipsnis būtų pradėtas taikyti, reikalingas tam tikro lygio kišimasis, kad būtų pažeista asmens teisė į privataus gyvenimo gerbimą. Nustatant privataus gyvenimo apimtį, EŽTT reikalauja atsižvelgti į asmens autonomijos ir žmogaus orumo sąvokas. Kišimasis į privatų ar šeimos gyvenimą nebūtinai turi įtakos asmens autonomijai.⁶⁴ Pirmą kartą EŽTT asmens autonomijos terminą (*personal autonomy*) panaudojo 1996 m. byloje *Johansen prieš Norvegiją*⁶⁵, tačiau nepriskyrė jokios teisinės vertės, paminėjo tik kaip vieną iš esminių vaiko vystymosi aspektų.

EŽTT „teisę į asmens autonomiją“ (*right to personal autonomy*) išaiškino 2002 m. byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*.⁶⁶ Sprendime nustatyta, jog privatus gyvenimas yra platus terminas, kuris yra nuolatos kintantis, priklausomai nuo situacijos ir negali būti išsamiai apibūdintas. Privatus gyvenimas apima tiek fizinę, tiek psichologinę asmens neliečiamybę. Tokie elementai, kaip lytinė tapatybė, vardas ar seksualinė orientacija patenka į asmeninį gyvenimą, kuris saugomas Konvencijos 8 straipsniu. Taip pat 8 straipsnis saugo teisę į socialinį tapatumą, asmeninį tobulėjimą, teisę kurti ir plėtoti santykius su kitais žmonėmis ir išoriniu pasauliu. Nors nei vienoje ankstesnėje byloje apsisprendimo teisė nebuvo įvardinta kaip saugojama Konvencijos 8 straipsnio, tačiau Teismas nusprendė, jog asmens autonomija yra svarbus principas, kuriuo grindžiama Konvencijos 8 straipsnio garantijų interpretacija.⁶⁷ Šis EŽTT sprendimas yra reikšmingas formuojant asmens autonomijos sampratą teismų praktikoje, kadangi daugumoje bylų, susijusių su teisinio reguliavimo ribomis asmens autonomijos srityje, Konvencijos 8 straipsnio kontekste yra referuojama į šią bylą.

---

⁶³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

⁶⁴ BULAK, Begum, ZYSSET, Alain. „Personal Autonomy“ and „Democratic Society“ at the European Court of Human Rights: Friends or Foes? *UCL Journal of Law and Jurisprudence*, 2013, Vol 2, No. 1, p. 234 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.14324/111.2052-1871.009>>.

⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas byloje *Johansen v. Norvegija*, Nr. 17383/90.

⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje *Pretty v. Jungtinė Karalystė* byloje, Nr. 2346/02.

⁶⁷ *Ibid.*

Plačiau apie asmens autonomiją dėstoma 2010 m. byloje *Maskvos Jehovos liudytojai prieš Rusiją*,⁶⁸ kurioje prie anksčiau suformuotos sampratos pridodama, jog taip pat autonomija apima profesinę ir verslo veiklą, kadangi dauguma žmonių užsiimdami šiomis veiklomis turi didžiausią galimybę plėtoti santykius su išoriniu pasauliu. Taip pat nurodyta, jog valstybės neutralumo ir nešališkumo pareiga neleidžia vertinti religinių įsitikinimų teisėtumo ar būdų, kuriais tikėjimas yra išreiškiamas, taigi, žmonės elgiasi pagal savo religinį elgesio standartą savo asmeninės autonomijos srityje, valstybės intervencija į šią sritį gali būti pateisinama tik pagal Konvencijos 9 straipsnio 2 dalį, kurioje numatoma „Laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje jos saugumo interesams, viešai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“⁶⁹ Jei asmenų religiniai pasirinkimai yra nesuderinami su principais, įtvirtintais Konvencijoje, pavyzdžiui poligaminės ar nepilnamečių santuokos, akivaizdus lyčių lygybės nesilaikymas, tuomet asmens autonomija šioje srityje teisiniu reguliavimu gali būti ribojama. Šioje byloje konfliktas kilo dėl to, jog pacientas, kuris buvo Jehovos liudytoju, atsisakė kraujo perpylimo. Teismas pripažino, jog gyvybę gelbstinčio gydymo atsisakymas dėl religinių pagrindų yra sudėtinga teisinė problema. Atsiranda konfliktas tarp dviejų teisės saugomų gėrių – valstybės interesui saugoti savo šalies piliečių gyvenimą ir sveikatą bei asmens teisę į autonomiją asmens neliečiamumo ir religinių įsitikinimų srityje. Laisvė priimti ar atsisakyti konkretaus gydymo, ar pasirinkti alternatyvią gydymo formą yra asmens autonomijos principo esmė. Norint, jog ši laisvė būtų prasminga, pacientai turi turėti teisę spręsti pagal savo įsitikinimus ir vertybes, neatsižvelgiant į tai, jog tokie pasirinkimai kitiems gali atrodyti neprotingi ar nepagrįsti. Teismas priėjo prie išvados, jog paternalistinis visuomenės interesas išsaugoti paciento gyvybę ar sveikatą yra neabejotai stiprus ir teisėtas, tačiau jis nusileidžia paciento savarankiškumui pačiam spręsti dėl savo gyvenimo eigos.⁷⁰

Teisė į asmens autonomiją suaugusiesiems aiškinama, kaip Konvencijos saugoma teisė savarankiškai priimti sprendimus ir rinktis kaip nugyventi savo gyvenimą, su sąlyga, jog tai nepagrįstai nepažeidžia kitų asmenų teisių ir laisvių. Vis dėlto vaikai stokoja visiškos autonomijos, kuri priskiriama suaugusiesiems. Ribota vaikų autonomija bręstant palaipsniui didėja ir įgauna didesnę reikšmę ir yra įgyvendinama per teisę būti

---

⁶⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 10 d. sprendimas byloje *Maskvos Jehovos liudytojai v. Rusija* byloje, Nr. 302/02.

⁶⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 10 d. sprendimas byloje *Maskvos Jehovos liudytojai v. Rusija* byloje, Nr. 302/02.

išklausytiems bet kokiame su jais susijusiame teisminiame ir administraciniame procese.⁷¹ Taigi, EŽTT praktikoje yra patvirtinama asmens autonomijos svarba ir jos laisvė. Konstatuojama, kad autonomija gali būti ribojama tik išskirtiniais atvejais ir atidžiai parenkant ribojančias priemones, tokiu būdu pripažįstama, jog asmens autonomija yra vienas iš pamatinių principų, kuriuo grindžiamos Konvencijos 8 straipsnyje numatytos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės.

Nors Lietuvos teismų praktikoje asmens autonomija nėra plačiai išnagrinėta, tačiau atsižvelgiant į išnagrinėtą praktiką, asmens autonomija glaudžiausiai sietūsi su J. Rawls išskiriamu racionalumo, apmąstymo požymiu. Tuo tarpu EŽTT praktikoje pateikiama asmens autonomija siejasi su J. Raz liberaliojoje bei kantiškojoje filosofijose pateiktais svarbiausiais autonomijos elementais. EŽTT praktikoje išskirtoje pasirinkimo galimybėje nurodyta, jog ji gali būti apribota, jei veiksmai nesiderina su principais, numatytais Konvencijoje, taigi, būtų galima išvelgti tam tikrą sąryšį su kantiškosios filosofijos išskirtais elementais, kurioje asmens ir moralinė autonomija yra neatsiejamai susijusios. Tačiau jei pasirinkimai neprieštarauja Konvencijos numatytiems principams, laisvė rinktis yra įvardijama kaip autonomijos principo esmė, todėl taip pat esama panašumų su liberaliąja filosofija. Pasak J. Gumbio „<...> teisės ribas padėtų nustatyti autonomijos ir politinio liberalizmo santykis.“⁷² Atsižvelgiant į pateiktus teismų praktikos pavyzdžius pastebima, jog teisiniu reguliavimu kryptama link liberaliosios filosofijos, kuria teisinis paternalizmas yra pateisinamas tik išimtiniais atvejais ir nepažeidžiant ilgalaikės asmens autonomijos.

---

⁷¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. rugsėjo 3 d. sprendimas byloje *M. ir M. v. Kroatija* byloje, Nr. 10161/13.

⁷² GUMBIS, Jaunius. Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 614

II. ASMENS AUTONOMIJOS RIBŲ NUSTATYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTUOSE

Šioje dalyje analizuojama, koks asmens autonomijos laipsnis numatytas teisės aktuose, ar teisinis reguliavimas yra pakankamas ar perteklinis šioje srityje ir trukdo asmeniui savarankiškai veikti. Teisinis reguliavimas analizuojamas pagal tris kriterijus: realią galimybę rinktis, visapusiškos informacijos turėjimą, nepriklausomumą – galimybę realiai veikti pasirinktu elgesio būdu. Aiškinamasi ar asmens autonomija yra pagrindinė vertybė, kuria remiantis įstatymų leidėjas priima teisės aktą, ar kitam teisiniam gėriui yra nusileidžiama ir konkrečioje situacijoje esant kelių teisinių gėrių sandūrai kuriam iš jų yra teikiama pirmenybė. Autonomija reprodukcijos srityje yra reikšminga ne tik pačios autonomijos kaip vertybės įgyvendinimui, tačiau būtent užtikrinant autonomiją šioje srityje yra užtikrinamos žmogaus teisės. Analizuojami Lietuvos Respublikos teisės aktai reprodukcijos (nėštumo nutraukimo, pagalbinių apvaisinimo, gimdymo namuose) srityje. Analizei pasirinkta ši sritis, atsižvelgiant į jos glaudų ryšį su asmens privačiu gyvenimu, kuriam neturėtų būti taikomas perteklinis teisinis reguliavimas. Tiriama kiek teisinėmis normomis asmenims yra suteikiama laisvės iš tiesų veikti autonomiškai šioje srityje.

2.1. Nėštumo nutraukimo teisinis reguliavimas

Tarptautiniu ar regioniniu mastu nėštumo nutraukimas nėra reglamentuojamas, pačioms valstybėms yra palikta teisė nustatyti reguliavimą nacionaliniu lygmeniu. Tačiau Europos Komisija yra pažymėjusi, jog vienas esminių valstybių įsipareigojimų susijusių su moterų žmogaus teisių apsauga yra užtikrinti moters teisę į saugų abortą ir jo priežiūrą.⁷³ Lietuvoje nėštumo nutraukimas yra reguliuojamas ne įstatymu, o Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymu (toliau – Įsakymas).⁷⁴ Įsakyme numatyta nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarka. Pagal jį nėštumas gali būti nutraukiamas tiek pagal moters pageidavimą iki 12 nėštumo savaitės, tiek dėl medicininių indikacijų (grėsmės moters gyvybei ir sveikatai) iki 22 nėštumo savaitės. Įsakymu

---

⁷³ Council of Europe. *Women's sexual and reproductive health and rights in Europe*, p. 59 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe-issue-pape/168076dead>>.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 18-299.

numatyta tvarka užtikrina, jog nėščiosios turi realią pasirinkimo galimybę tiek nutraukti nėštumą, tiek išnešioti ir pagimdyti vaisių.

Tai, jog nėštumo nutraukimas yra įtvirtintas poįstatyminiu teisės aktu, vertinama kaip netinkamai įtvirtinta asmens autonomijos apsauga, kadangi Konstitucinis Teismas yra pasakęs, jog „<...> tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojama įstatymais.“⁷⁵ Taip pat Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikė rekomendacijas⁷⁶ Lietuvai, skatinant sureguliuoti nėštumo nutraukimą ne poįstatyminiu teisės aktu, o įstatymu. Taigi nors galimybė nutraukti nėštumą yra įtvirtinta, tačiau dėl reguliuojamų santykių svarbos reikalinga pakeisti teisės akto formą, kuria ji yra įtvirtinta.

Pasaulio sveikatos organizacija yra numačiusi, jog moteris galėtų tinkamai įgyvendinti savo autonomiją šioje srityje, jai privalo būti aiškiai suteikta teisinga, įrodymais pagrįsta informacija apie vaisiaus vystymąsi, nėštumo nutraukimo procedūros atlikimą ir apie galimas fizines ir psichologines rizikas, kurios gali grėsti atliekant šią procedūrą.⁷⁷ Įsakyme yra reglamentuotas būtina informacijos suteikimo pareiga 1.5 punkte numatant, kad gydytojas akušeris-ginekologas prieš išduodant siuntimą, privalo paaiškinti apie nėštumo nutraukimo pasekmes moters fizinei ir psichinei sveikatai.⁷⁸ Taigi šiuo punktu siekiama užtikrinti, jog moteris priimtų galutinį sprendimą dėl nėštumo nutraukimo tik gavusi tinkamą ir visapusišką informaciją. Toliau Įsakyme yra dėstoma, jog teisė į tinkamą informavimą yra privaloma ne tik tuo atveju, kai abortas yra atliekamas nėščiajai pageidaujant iki 12 nėštumo savaitės, tačiau ir tais atvejais, kai nėštumas gali būti nutraukiamas diagnozavus nesuderinamus su gyvybe vaisiaus apsigimimus.⁷⁹ Net ir tais atvejais, kai nėštumas yra kontraindikuotinas, moteris privalo būti pasirašytinai supažindinama su gydytojų komisijos sprendimu. Taigi, nėščiosios teisė į informaciją, nėštumo nutraukimo situacijose, yra griežtai saugoma.

---

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas byloje, Nr. 3/96 „*Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos*“. Valstybės žinios, 1996, Nr. 126-2962.

⁷⁶ Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijos Lietuvai [interaktyvus, žiūrėta lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1303&Lang=en&fbclid=IwAR0OVWHMK11fO9tEXxjqH1FTuro8xQW42_DSn1R5AdqjPqCcl7J_0Ezgbg>.

⁷⁷ Personal Autonomy and Abortion. *Life* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.life.org.nz/abortion/abortionethicalkyissues/patient-autonomy-abortion/>>.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 18-299.

⁷⁹ *Ibid.*

Pasirinkimo galimybė ir laisvė veikti pasirinktu būdu yra glaudžiai susijusios. Įsakyme laisvė veikti laisvai ir nepriklausomai nuo išorinės įtakos nėra išreikšta *expressis verbis*. Tačiau galima įžvelgti, jog būtent privalomas visos informacijos suteikimas nėščiajai ir nesukėlimas papildomų biurokratinių mechanizmų užtikrina, jog moteris turi galimybę tiek pasirinkti, tiek veikti nepriklausomai nuo išorinės įtakos. Niekas kitas neturi teisės nuspręsti už nėščiąją dėl nėštumo nutraukimo. Įsakymo 3 punkte⁸⁰ numatyta, jog visais atvejais nėštumui nutraukti būtinas moters sutikimas. Tai reiškia, jog sutikimas turi būti duodamas laisvas ir nepriklausomas nuo išorinės įtakos, kadangi galutinė apsisprendimo teisė, dėl nėštumo nutraukimo yra paliekama pačiai nėščiajai. Sąmoningas moters pasirinkimas nutraukti nėštumą turi būti patvirtintas raštu.

Numatytu nėštumo nutraukimo teisiniu reguliavimu yra gerbiama asmens, šiuo atveju nėščiosios, autonomija Lietuvoje, tačiau reikalinga šią teisę įtvirtinti įstatymiškai, nes nėštumo nutraukimas neišvengiamai yra susijęs su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Teisiškai reglamentuotas 12 savaičių terminas laisvai apsispręsti dėl nėštumo nutraukimo yra pakankamas terminas. Kitose Europos valstybėse, kuriose nėščiosioms yra suteikiama teisė nutraukti nėštumą pagal pageidavimą, 12 savaičių yra vyraujantis terminas.⁸¹ Taigi, šis teisinis reguliavimas galėtų būti vertinamas, kaip pakankamai liberalus, užtikrinantis realią nėščiosios galimybę apsispręsti, gerbiant tiek jos teisę į autonomiją, laisvą apsisprendimą dėl savo pačios fizinės būklės, tiek teisę į sveikatą ir gyvybę. Tai, jog nėščiosios turi teisę nutraukti nėštumą pagal pageidavimą iki 12 nėštumo savaitės užtikrina, jog yra maksimaliai ir realiai užtikrinama jų asmens autonomijos apsauga, šioje srityje.

2.2. Pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas

Teisiškai įtvirtinant ir reguliuojant pagalbinio apvaisinimo procedūras yra siekiama sulyginti reprodukciškai sveikų ir nevaisingų asmenų teises ir teisėtus interesus.⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šeima yra įtvirtinta kaip viena iš esminių vertybių, kadangi 38 straipsnyje yra numatyta: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.

---

⁸⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 18-299.

⁸¹ World Health Organization Global Abortion Policies Database [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://abortion-policies.srhr.org/countries/?r%5B%5D=r13&wr%5B%5D=0&hrt=&co=&pia=>>>.

⁸² SUŠINSKAITĖ, Nastė. Pagalbinio apvaisinimo teisinio reglamentavimo įstatymu Lietuvoje būtinumas. *Teisė*, 2015, t. 96, p. 227 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.15388/Teise.2015.96.8766>>.

Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.”⁸³ Taigi, kiekvienas asmuo turi teisę sukurti šeimą ir susilaukti vaikų. Teisė į tėvystę yra pamatinė žmogaus teisė, nesvarbu, ji pirminė ar išvestinė, taip pat nesvarbu, koku būdu šeimoje atsirandant vaikams – pastojant natūraliai, pasinaudojant pagalbinio apvaisinimo procedūra ar įsivaikinant.⁸⁴ Didesnė našta kuriant šeimą ir įgyvendinant teisę į tėvystę krenta ant nevaisingų asmenų pečių, kadangi jie turi įrodyti, jog bus geri tėvai, o sveiki asmenys to daryti neprivalo. Taip pat valstybė reprodukciškai sveikam asmeniui neturi teisės nurodyti, kokiam asmeniui lemta tapti tėvu, o kokiam – ne.⁸⁵ Europoje pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas yra plačiai paplitęs,⁸⁶ nors Europos Sąjungoje ir Taryboje nėra numatyto vieningo teisinio reguliavimo dėl pagalbinio apvaisinimo. Valstybės narės pačios savo vidiniuose teisės aktuose nusistato teisinio reguliavimo ribas šioje srityje. Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymu⁸⁷ (toliau – Pagalbinio apvaisinimo įstatymas) numatytas teisinis reguliavimas iš asmens autonomijos perspektyvos galėtų būti vertinamas nevienareikšmiškai. Šiuo įstatymu įtvirtinamos pagalbinio apvaisinimo sąlygos, būdai, tvarka bei asmenų teisės, kurių prašymu yra atliekamas pagalbinis apvaisinimas, remiantis vaiko, kuris gims, geriausiais interesais. Tačiau ar vaiko geriausių interesų užtikrinimas nesipriešina su asmens autonomija asmenų, pageidaujančių susilaukti vaikų?

Pagalbinio apvaisinimo įstatyme⁸⁸ yra aiškiai įtvirtinta būtina supažindinimo su informacija pareiga, 7 straipsnyje numatyta, jog prieš pagalbinio apvaisinimo pradžią medicinos specialistas privalo suprantamai pateikti visą informaciją apie apvaisinimo galimybes, numatomus naudoti būdus, alternatyvas, naudą, rizikas, pasekmes, sėkmės tikimybę. Turi būti pateikiama informacija, kuri yra bendrai žinoma tiek medicinos praktikoje, tiek konkrečioje sveikatos priežiūros įstaigoje, kurioje atliekama pagalbinio apvaisinimo procedūra. Dėl procedūros sudėtingumo ir reikšmės, informacija privalo būti pateikta ne tik žodžiu, bet ir išdėstyta raštu. Sutikimas atlikti šią medicininę procedūrą yra

---

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁸⁴ SUŠINSKAITĖ, Nastė. Pagalbinio apvaisinimo teisinio reglamentavimo įstatymu Lietuvoje būtinumas. *Teisė*, 2015, t. 96, p. 227 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.15388/Teise.2015.96.8766>>.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 227.

⁸⁶ PRAG, Patrick, MILLS, Melinda C. Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care. Iš *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences. Demographic Research Monographs*. Switzerland: Springer International Publishing, 2017, p. 296 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-44667-7_14.pdf>.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016, Nr. 23713.

⁸⁸ *Ibid.*

išreiškiamas raštu užpildant ir pasirašant informuoto paciento sutikimą.⁸⁹ Taigi, teisiškai yra aiškiai ir nedviprasmiškai sureguliuota pareiga tinkamai ir suprantamai informuoti pacientus, norinčius pasinaudoti šiuo reprodukcinio sutrikimo gydymo paslauga.

Įstatymiškai asmenims yra užtikrinama galimybė atšaukti duotą sutikimą. Nuo sutikimo raštu išreiškimo ir apvaisinimo procedūros atlikimo turi praeiti ne mažiau kaip septynios kalendorinės dienos ir teisė atšaukti duotą sutikimą yra suteikiama iki moteriškos ląstelės apvaisinimo. Taigi, Pagalbinio apvaisinimo įstatymu asmens teisė pasirinkti ir veikti laisvai yra apsaugoma suteikiant galimybę per tam tikrą terminą atsiimti savo iš anksto duotą sutikimą. Tačiau Pagalbinio apvaisinimo įstatymo 10 straipsnio 7 dalyje numatytas draudimas naikinti sukurtus, bet neperkeltus į moters organizmą embrionus. Iš šio draudimo sunaikinti embrionus kyla pareiga juos saugoti neribotą laiką. Visgi, dalis mokslininkų teigia, jog praėjus dešimčiai metų nuo embriono sukūrimo jis pradeda prarasti biologines savybes.⁹⁰ Šiuo atveju asmenys, pasinaudoję pagalbinio apvaisinimo procedūra, yra įpareigojami pasirūpinti sukurtų embrionų saugojimu po pagalbinio apvaisinimo procedūros net ir praėjus ilgam laiko tarpui ir savo reprodukciniam amžiui. Šią „amžino“ saugojimo problemą įstatymų leidėjas bandė išspręsti numatydamas embriono donorystę praėjus mažiausiai dvejiems metams nuo pagalbinio apvaisinimo pradžios. Tačiau asmenims, nepageidaujantiems tapti embrionų donorais išlieka prievolė pasirūpinti jų saugojimu, kadangi draudžiama nepanaudotus embrionus sunaikinti. Tai reiškia, kad net po pacientų mirties jų embrionai negali būti sunaikinami. Pagal civilinius santykius ši pareiga pereitų pagal paveldėjimą, taip apribojant paveldėtojų savarankiško pasirinkimo galimybę, kadangi jie būtų įpareigojami ir toliau užtikrinti tinkamą embrionų saugojimą. Draudimas naikinti embrionus apriboja apsisprendimo galimybę, kadangi asmenys yra įpareigojami saugoti embrionus ir mokėti už jų saugojimą. Vienintelė alternatyva – tapimas embrionų donorais. Taigi įstatyme numatytas draudimas naikinti embrionus eliminuoja asmens autonomiškumą, nepaliekant realios apsisprendimo galimybės. Įstatymų leidėjas šiuo atveju neįvykdo pareigos įrodyti šio ribojimo būtinybę,⁹¹ kadangi šis ribojimas neatitinka nei pagarbos asmens autonomijai, nei geriausių vaiko interesų.

---

⁸⁹ Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016, Nr. 23713.

⁹⁰ Embryo freezing. *Human Fertilization & Embryology Authority* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.hfea.gov.uk/treatments/fertility-preservation/embryo-freezing/>>.

⁹¹ GUMBIS, Jaunius. *Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas*. Vilnius, 2017, p. 139 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/j.gumbis/wp-content/uploads/2018/04/Fundamentalus-teis%C4%97s-ribos-klausimas.pdf>>.

Pagalbinio apvaisinimo įstatyme yra numatytas siauras ratas asmenų, kurie gali pasinaudoti pagalbinio apvaisinimo procedūra: 5 straipsnis nustato, jog pagalbinis apvaisinimas gali būti atliekamas tik susituokusiems ar registruotos partnerystės sutartį sudariusiems asmenims, kai nevaisingumo negalima išgydyti kitais gydymo būdais ar kai siekiama išvengti didelę negalią sukeliančios ligos.⁹² Įvertinant tai, jog šiuo metu Lietuvoje nėra priimtas partnerystės įstatymas, tai reiškia, jog pagalbinio apvaisinimo procedūra gali pasinaudoti, tik santuoką sudarę asmenys. Įstatymų leidėjas šiuo įstatymu apsaugo selektyviai atrinktos asmenų grupės teisę į tėvystę. Nesusituokusioms poroms, homoseksualioms poroms ar moterims neturinčioms partnerio negalima pasinaudoti pagalbinio apvaisinimo procedūra Lietuvoje. Šiuo teisiniu reguliavimu nėra užtikrinama kitų nevaisingų ar dėl kitų priežasčių negalinčių susilaukti vaikų asmenų teisė į tėvystę. Nors draudimo kitiems asmenims tapti tėvais nėra, tačiau pagal dabar numatytą teisinį reguliavimą valstybė nesuteikia lygiaverčių sąlygų įgyvendinti teisės į tėvystę. Taigi asmenys, negalintys pasinaudoti pagalbinio apvaisinimo procedūromis Lietuvoje, dėl įvairių draudimų, numatytų Pagalbinio apvaisinimo įstatyme, vyksta į kitas Europos Sąjungos ir Tarybos šalis, kuriose teisinis reglamentavimas yra liberalesnis, atlikti šias procedūras ir ten įgyvendina savo teisę dėl tapimo biologiniais tėvais.

Pasirinkimo teisė pasireiškia ne tik galėjimu atsiimti duotą sutikimą procedūrų atlikimui, bet ir galėjimą realiai rinktis iš skirtingų gydymo būdų. Pagrindine pagalbinio apvaisinimo procedūra yra laikomas apvaisinimas *in vitro* (*in vitro fertilization, IVF*), kuris iš pradžių buvo sukurtas moters nevaisingumui gydyti.⁹³ Europoje teisinis reguliavimas dėl pagalbinio apvaisinimo būdų yra nevienodas. Teisinio reguliavimo skirtumai pasireiškia, tiek skirtingos juridinės galios aktų priėmimu, kadangi vienoje valstybėse pagalbinis apvaisinimas yra reguliuojamas įstatymų lygiu, kol tuo tarpu kai kuriose valstybėse reguliavimas egzistuoja tik rekomendaciniu pavidalu, tiek skirtingų procedūrų įteisinimu.⁹⁴ Pagalbinio apvaisinimo įstatymo 6 straipsnyje yra numatyti du pagalbinio apvaisinimo būdai: *in vivo* (apvaisinimas, moters kūne) ir *in vitro* (apvaisinimas ne moters kūne).⁹⁵ Taip pat šiuo reguliavimu yra numatyta ir lytinių ląstelių

---

⁹² Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016, Nr. 23713.

⁹³ PRAG, Patrick, MILLS, Melinda C. Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care. Iš *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences. Demographic Research Monographs*. Switzerland: Springer International Publishing, 2017, p. 291 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-44667-7_14.pdf>.

⁹⁴ Regulation and legislation in assisted reproduction. ESHRE fact sheets 2, January 2017, p. 1. [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eshre.eu/Press-Room/Resources>>.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016, Nr. 23713.

bei embrionų donorystė. Dažniausiai daugiausiai aršių diskusijų keliantis pagalbinio apvaisinimo metodas yra surogacija. Lietuvoje šis metodas yra aiškiai uždraustas, tiek altruistinis, tiek komercinis, kadangi Pagalbinio apvaisinimo įstatymo 11 straipsnyje numatyta, jog išipareigojimas pastoti, išnešioti ir pagimdžius perduoti kitam asmeniui kūdikį (surogacija) atsisakant savo motinystės teisių į pagimdytą vaiką yra niekiniai ir negalioja.⁹⁶ Surogacijos draudimu siekiama apsaugoti tiek moters teises į jos kūną, tiek ateityje gimšančio vaiko interesus. Įstatymų leidėjas, pasirinkdamas uždrausti surogacijos pagalbinio apvaisinimo metodą, nepažeidžia asmens autonomijai būtinos pasirinkimo įvairovės, kadangi vieno asmens autonomija (nevaisingo asmens) negali būti įgyvendinama pažeidžiant kitų asmenų teises ir teisėtus interesus, šiuo atveju moters teisę į jos kūną ir ateityje gimšančio vaiko geriausias interesus. Taigi, asmenys, norintys susilaukti vaikų, tačiau kenčiantys nuo reprodukcinės sveikatos sutrikimų, Lietuvoje realiai gali rinktis iš *in vivo* ir *in vitro* būdų bei su jais susijusių technologijų. Tai, jog prie šių būdų yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta embriono donorystės programa⁹⁷ yra teigiamas postūmis asmens autonomijos atžvilgiu. Taip suteikiama dar vienas papildomas šansas įgyvendinti teisę į tėvystę, kadangi asmenys (pacientai) drauge su gydytoju turi platesnę gydymo pasirinkimo galimybę.

Bendrai žvelgiant, Pagalbinio apvaisinimo įstatymu įtvirtintas asmens autonomijos laipsnis šioje srityje turėtų būti vertinamas kaip nepakankamas. Įstatymiškai įtvirtinta medikų pareiga suteikti visą reikalingą informaciją užtikrina, jog pacientų sprendimas priimamas laisvai, nešališkai, apsvarsčius galimas pasekmes. Skirtingų gydymo metodų – *in vitro*, *in vivo* ir embriono donorystės įteisinimas užtikrina pasirinkimų įvairovę. Tačiau įstatymų leidėjui vertėtų peržvelgti šį teisinį reguliavimą, siekiant užtikrinti didesnę pagarbą asmens autonomijai, kadangi nepanaudotų embrionų naikinimo uždraudimas riboja laisvę iš tiesų veikti ir gydytis vienu veiksmingiausių gydymo būdų, dėl užkraunamos papildomos naštos. Be to, asmens autonomijai užtikrinti reikalinga pasirinkimų įvairovė, taigi, įteisinus daugiau medicinos moksle žinomų ir pritaikomų metodų būtų užtikrintas aukštesnis asmens autonomijos laipsnis. Didesnė gydymo būdų įvairovė leistų užtikrinti, jog asmenys, susidūrę su nevaisingumo problema galėtų pasirinkti veiksmingiausią iš leistinių gydymo metodų. Įteisinus daugiau medicinos moksle žinomų ir pritaikomų metodų būtų užtikrintas aukštesnis asmens autonomijos laipsnis. Taip pat reikalinga atsižvelgti ir į tai, jog su nevaisingumo problemomis

---

⁹⁶ Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016, Nr. 23713.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl embriono donorystės programos patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2019, Nr. 5749.

teikiama tik nesant didelės rizikos nėštumo veiksnių. Iškilus gimdyvės ar naujagimio gyvybei pavojui, gresiant sunkioms komplikacijoms sveikatos priežiūros įstaigos, teikiančios gimdymo namuose paslaugą privalo organizuoti pervežimą į medicinos įstaigą, teikiančią stacionarines akušerijos ir neonatologijos paslaugas. Taigi, net ir esant aiškiai išreikštai nėščiosios valiai, jos laisvė gimdyti namuose gali būti apribota, kilus pavojui gyvybei ar sveikatai. Šiuo teisiniu reguliavimu asmens autonomija yra įtvirtinama kaip teisinis gėris, reikalaujantis apsaugos ta apimtimi, kiek tai neprieštarauja gimdyvės ir naujagimio gyvybės ir sveikatos apsaugai.

Svarbu tai, jog gerbiama nėščiosios pasirinkimo teisė. Šiuo reguliavimu užtikrinama, ne tik galimybė pasirinkti tarp gimdymo gydymo įstaigoje ir gimdymo namuose, tačiau suteikiama teisė rinktis ir dėl kitų, su gimdymu susijusių klausimų. Nėščioji pati gali pasirinkti akušerį, atitinkantį įsakyme numatytus reikalavimus, gimdymo namuose paslaugai suteikti. Nėščiajai yra paliekama teisė pakeisti savo apsisprendimą dėl gimdymo namuose, kadangi Gimdymo namuose priežiūros paslaugos teikimo tvarkos aprašo 3 priede yra numatytos priežastys, dėl kurių būtina pervežti gimdyvę ar naujagimį į stacionarinę asmens sveikatos priežiūros įstaigą. Į šį sąrašą papuola ir pačios gimdyvės pageidavimas dėl jos pačios pervežimo į stacionarinę asmens sveikatos priežiūros įstaigą bei tėvų pageidavimas dėl naujagimio pervežimo į stacionarinę asmens sveikatos priežiūros įstaigą.¹⁰¹ Taigi, gimdyvei pageidaujant, sveikatos priežiūros įstaiga, teikianti gimdymo namuose paslaugą, privalo suorganizuoti jos ir naujagimio pervežimą į specializuotą medicinos įstaigą.

Tam, jog nėščioji galėtų įgyvendinti savo pasirinkimą gimdyti namuose, Sveikatos apsaugos ministerijos įsakyme yra numatyti reikalavimai, kuriuos turi atitikti patalpos, kuriose pageidaujama gimdyti. Minimalūs reikalavimai išvardinti 19 punkte tokie kaip švara, minimali temperatūra, šiltas vanduo ir elektra, ne mažesnis kaip 1 kv. m. kieto pagrindo plotas, skirtas naujagimiui gairinti, galimybė prie pastato privažiuoti greitosios medicinos pagalbos automobiliui ir, svarbiausia, turi būti galimybė per 30 minučių pervežti gimdyvę ir naujagimį į sveikatos priežiūros įstaigą. Jei patalpa neatitinka šių reikalavimų, pagal 7 įsakymo punktą negali būti sudaroma sutartis dėl gimdymo namuose. Pagal šį reguliavimą galima daryti prezumpciją, jog gimdymo namuose teise negali pasinaudoti visos nėščiosios, t. y. atokiuose regionuose gyvenančios nėščiosios,

---

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl gimdymo namuose priežiūros paslaugos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2019, Nr. 190.

siekiant užtikrinti jų pačių saugumą. Šių sąlygų išpildymas leidžia maksimaliai užtikrinti gimdyvės ir naujagimio gyvybę bei sveikatą.

Svarbu tai, jog galima įžvelgti asmens autonomijos ribojimą, ne tik dėl klausimų, susijusių su sveikata ir gyvybe. Įsakymo 21 punkte yra numatyta, jog pacientė, kuriai buvo suteikta gimdymo namuose priežiūros paslauga, sveikatos priežiūros įstaigai sumoka sutartyje numatytą kainą. Tai reiškia, jog gimdymo namuose paslaugos išlaidos nėra apmokamos iš ligonių kasos Privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų, nors gimdant medicinos įstaigoje išlaidos yra apmokamos būtent iš šio fondo lėšų. Šia teisine norma yra apribojama nėščiujų pasirinkimo laisvė, nors jos yra apdraustos privalomuoju sveikatos draudimu¹⁰² (4 straipsnio 4 dalis), tačiau išlaidas, patirtas gimdant namuose turi apmokėti pačios. Taigi pasirinkimas tarp gimdymo namuose ir sveikatos priežiūros įstaigoje yra nelygiavertis, dėl skirtingų apmokėjimo sąlygų.

Įstatymiškai įteisinus gimdymo namuose galimybę, nėščiosioms teisiškai buvo įtvirtinta asmens autonomija šioje srityje, kurios anksčiau buvo stokojama. Teisinio tikrumo atsiradimas šioje srityje nulėmė ne tik atsiradusią realią, teisiškai įtvirtintą galimybę pasirinkti sąlygas, kuriomis nėščioji pageidauja gimdyti, tačiau ir išplečia medikų profesinės autonomijos ribas. Pasirinkimo nepriklausomumui užtikrinti reikėtų numatyti vienodas gimdymo paslaugų kompensavimo sąlygas, kadangi būsimiems tėvams, stokojant finansinių išteklių susimokėti už gimdymo namuose paslaugą, kai tuo tarpu gimdymas ligoninėje kompensuojamas privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšomis, apsisprendimas gimdyti ligoninėje tokiu atveju iš esmės yra primetamas išorės faktorių, o ne sąmoningai ir savarankiškai pasirinktas.

Taigi, Lietuvos Respublikos teisės aktai, reguliuojantys nėštumo nutraukimą, pagalbinį apvaisinimą ir gimdymą namuose, bendrai galėtų būti vertinami teigiamai iš asmens autonomijos perspektyvos. Teisinis reguliavimas Įstatymų leidėjas negali įtvirtinti absoliučios autonomijos, kadangi reprodukcijos srityje asmens autonomijos kategorija konkuruoja su kitomis teisinėmis vertybėmis, kurioms taip pat turi būti skiriama teisinė apsauga. Asmens autonomijos ribojimas pateisinamas siekiant užtikrinti kitų teisinių ir moralinių vertybių apsaugą (sveikata ir gyvybė, geriausių vaiko interesų užtikrinimas), kuriuos įstatymų leidėjas laiko svarbesniais nei asmens autonomija. Nepaisant to, įstatymų leidėjui išlieka pareiga tinkamai pagrįsti sprendimą suteikti pirmenybę kitiems teisiniams gėriams. Tačiau net ir apsaugant kitus teisinius gėrius, kuriant ir koreguojant teisinę bazę, privaloma atsižvelgti į tai, jog asmens autonomija yra vienas iš pagrindinių

---

¹⁰² Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 55-1287.

principų, kuriuo turi būti vadovaujamosi nustatant teisinį reguliavimą. Teisės aktai, reguliuojantys reprodukcijos sritį, turėtų būti peržiūrėti, siekiant užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą, aiškumą ir didesnę pagarbą asmens autonomijai.

III. ASMENS AUTONOMIJOS RIBOJIMO PROBLEMATIKA EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Kadangi teisinis reguliavimas apima ne tik teisėkūrą, bet ir teismų sprendimus, reikalinga apžvelgti ir teismų sprendimus. Ar teismas vertindamas Asmens autonomijos ribos nagrinėjamos ne tik bylose, kuriose *expressis verbis* EŽTT pamini šią sąvoką. Ypač dažnai asmens autonomijos ribų klausimas iškyla bylose, analizuojančiose asmenų reprodukcinės teisės, tokias kaip teisė į abortą, teisė gimdyti namuose, teisė į pagalbinių apvaisinimą. Šiose bylose yra reikšminga išsiaiškinti, ar Europos Tarybos valstybės nustatydamos teisinį reguliavimą tinkamai užtikrina, jog asmenys galėtų tinkamai pasinaudoti savo asmenine autonomija priimant sprendimus tokioje jautrioje srityje kaip reprodukcija, ar asmens autonomija šioje srityje nėra nepagrįstai ribojama valstybių viduje nustatyto teisiniu reguliavimu. Kaip jau anksčiau minėta, asmens autonomija yra ginama Konvencijos, tačiau ne visuomet asmens autonomija turi būti minima teismo nutartyje, tam jog būtų galima nustatyti ar asmens autonomijos klausimas buvo nagrinėtas konkrečioje situacijoje.

3.1. Asmens autonomijos įgyvendinimo patikrinimas nėštumo nutraukimo bylose

Europos Taryba neturi bendro sprendimo koks turėtų būti abortų teisinis reguliavimas. Abortų reglamentavimas, yra paliktas Europos Tarybos valstybių narių nuožiūrai, jų pačių diskrecijos ribose. EŽTT bylose, susijusiose su nėštumo nutraukimu aiškinasi ar nacionalinio reglamentavimo nuostatos atitinka Konvencijoje įtvirtintus principus. Valstybės, priimdamos teisės aktus, leidžiančius atlikti nėštumo nutraukimo operacijas tam tikrais atvejais, teisinį reguliavimą turi formuoti nuosekliai derindamos skirtingus teisėtus interesus bei paisydamos iš Konvencijos kylančias pareigas, įskaitant ir pagarbą asmens autonomijai.¹⁰³ Vienomis iš reikšmingiausių bylų dėl teisės į abortą ir asmens autonomijos suderinimo EŽTT praktikoje būtų galima įvardinti 2007 m. *Tysiac prieš Lenkiją*¹⁰⁴, 2011 m. *R. R. prieš Lenkiją*,¹⁰⁵ 2012 m. *P. ir S. prieš Lenkiją*¹⁰⁶ bei 2010

¹⁰³ European Court of Human Rights Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, p. 20 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf>.

¹⁰⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *Tysiac v. Lenkija*, Nr. 5410/03.

¹⁰⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *R. R. v. Lenkija*, Nr. 27617/04.

¹⁰⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *P. ir S. v. Lenkija*, Nr. 57375/08.

m. *A., B. ir C. prieš Airiją*.¹⁰⁷ Analizuojamose bylose nėščiosios susiduria su tokiu teisiniu reguliavimu, kuris riboja jų asmeninę autonomiją, kadangi nėštumo nutraukimas yra draudžiamas pagal nėščiosios pageidavimą. Svarbu išsiaiškinti dėl kokių priežasčių asmens autonomija šioje srityje yra ribojama, ar valstybės, nustatydamos griežtas asmens autonomijos ribas nepažeidžia Konvencijos, kurioje yra įtvirtintos svarbiausios žmogaus teisės ir laisvės

Iš esmės pagal Lenkijos teisę abortas yra nusikalstama veika, už kurią gali grėsti laisvės atėmimo bausmė. Pagal Lenkijoje numatytą teisinį reguliavimą nėštumo nutraukimas galimas tik keliais atvejais: pirma, jei nėštumas kelia grėsmę nėščiosios sveikatai ir gyvybei; antra, jei vaisiui nustatomas sunkus ir negrįžtamas vaisiaus defektas ar didelė nepagydomos ligos tikimybė, kelianti grėsmę jo gyvybei; trečia, jei nėštumas yra neteisėto veiksmo (išprievartavimo) padarinys.¹⁰⁸ EŽTT *Tysiack prieš Lenkiją*¹⁰⁹ byloje ginčas kilo dėl to, jog pareiškėja manė, kad ji tenkina Lenkijoje nustatytas įstatymines sąlygas, susijusias su galimybe teisėtai nutraukti nėštumą dėl pavojaus nėščiosios gyvybei ar sveikatai, tačiau gydytojas, turėjęs atlikti aborto operaciją atsisakė ją įvykdyti, motyvuodamas, jog nėra medicininių priežasčių, dėl kurių būtų galimas nėštumo nutraukimas, nors pacientė turėjo įstatymo numatytą pažymą, leidžiančią atlikti šią procedūrą. Po gimdymo pareiškėjos sveikatos būklė dar labiau pablogėjo ir buvo paskirtas sunkus neįgalumo laipsnis. Teismas nagrinėjo skundą atsižvelgdamas iš valstybei kylančios pozityviosios pareigos pagal Konvencijos 8 straipsnį užtikrinti nėščiųjų fizinę sveikatą ir neliečiamumą. EŽTT nustatė, jog gydytojai Lenkijoje iš esmės yra atgrasomi skirti abortus, net kai gresia pavojus nėščiosios sveikatai ar gyvybei, kadangi nėra nustatyta aiškių procedūrų, numatančių ar teisinės sąlygos aborto įgyvendinimui buvo įvykdytos kiekvienu atveju. Nors formaliai įtvirtinta ribota nėščiosios autonomija apsispręsti dėl nėštumo nutraukimo ar pratęsimo, tačiau faktiškai, dėl neįteisinto detalaus reglamentavimo, nėščiosios ir medikai neturi galimybės veikti laisvai dėl gresiančio baudžiamojo persekiojimo, todėl realiai asmens autonomija yra negerbiama ir visiškai paneigta šioje srityje. Teismas pažymėjo, jog įstatymų leidėjas, nusprendęs leisti abortus, negali taip nustatyti teisinių taisyklių, jog būtų apribota

---

¹⁰⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas *byloje A., B. ir C. v. Airija*, Nr. 25579/05.

¹⁰⁸ The Family Planning, Human Embryo Protection and Conditions of Permissibility of Abortion [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.reproductiverights.org/sites/crr.civicactions.net/files/documents/Polish%20abortion%20act--English%20translation.pdf>>.

¹⁰⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 20 d. sprendimas *byloje Tysiack v. Lenkija*, Nr. 5410/03.

galimybė pasinaudoti šia procedūra.¹¹⁰ Nors įstatymų leidėjas yra apribojęs asmens savarankiško apsisprendimo teisę šiuo klausimu, kas *per se* nėra laikoma Konvencijos pažeidimu, tačiau privalo užtikrinti teisinį aiškumą tose situacijose, kuriose asmuo gali pasinaudoti teise nutraukti nėštumą teisėtai ir taip pasinaudoti teisiškai įtvirtintu apribotu autonomiškumu šioje srityje.

Teisinis abortų draudimas su baudžiamosios atsakomybės rizika gali turėti neigiamą poveikį medikams, kai yra sprendžiama ar yra susiduriama su sąlygomis, leidžiančioms įvykdyti abortą pagal medicininės indikacijas, kiekvienu atskiru atveju. Gresiant baudžiamajam persekiojimui yra apribojama mediko autonomija veikti remiantis jo turimomis žiniomis, informacija, kadangi gydytojas tokioje situacijoje yra labiau suinteresuotas ne padėti gimdyvėms, kurioms gresia pavojus jų sveikatai ir gyvybei, tačiau nebūti nubaustas už jų nėštumo nutraukimą. Teisės aktų leidėjas, nuspręsdamas leisti abortus negali taip nustatyti teisinės sistemos, kad būtų apribotos realios galimybės juo pasinaudoti.¹¹¹ Šiuo sprendimu Teismas patvirtino teisės filosofijoje pažymėtą asmens autonomijos požymį pasirinkus elgesio modelį jį vykdyti laisvai ir nepriklausomai.¹¹² Teismas atsižvelgdamas į visas aplinkybes padarė išvadą, kad Lenkijos valstybė nesugebėjo apsaugoti pareiškėjo teisės į veiksmingą privataus gyvenimo gerbimą ir apsaugą, todėl buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis.¹¹³ Užtikrinus tinkamą, nesukeliantį teisinio netikrumo būsenos, Konvenciją atitinkantį teisinį reguliavimą būtų galima apsaugoti medikų savarankiškumą veikti užtikrinant nėščiujų gyvybės ir sveikatos saugumą, nesibaiminant baudžiamojo persekiojimo už teisėtai atliktas procedūras. Nėščiosioms tokiose situacijose, būtų aiški jų ribotos asmens autonomijos apimtis dėl nėštumo nutraukimo. Teisinio reguliavimo aiškumas užtikrintų laisvę ir galimybę veikti pasirinktu būdu, vieną iš būtinų asmens autonomijos požymių.

Kitoje EŽTT byloje *R. R. prieš Lenkiją*,¹¹⁴ ginčas kilo dėl to, jog pareiškėjai nebuvo tinkamai suteikta prieiga, prie vaisiaus genetinių tyrimų, dėl sveikatos priežiūros specialistų procesų vilkinimo, kurie būtų galėję patvirtinti arba paneigti apsigimimo diagnozę. Nacionaliniai Lenkijos teisės aktai vienareikšmiškai įpareigojo užtikrinti neribotą prieigą prie priešgimdyminės informacijos ir patikrinimų, taip pat nustatė bendrą gydytojų pareigą suteikti pacientams visą reikalingą informaciją apie jų būklę ir suteikė

---

¹¹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *Tysiac v. Lenkija*, Nr. 5410/03.

¹¹¹ *Ibid.*.

¹¹² RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986, p 373.

¹¹³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *Tysiac v. Lenkija*, Nr. 5410/03.

¹¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *R. R. v. Lenkija*, Nr. 27617/04.

pacientams teisę gauti išsamią informaciją apie pačių gimdyvių bei vaisiaus sveikatą. Klausimams, susijusiems su moters sprendimu nutraukti nėštumą, laikas yra kritiškai svarbus, kadangi turi būti laikomasi terminų iki kada galimas nėštumo nutraukimas. Dėl medikų aplaidumo tyrimų rezultatai buvo gauti, kai jau buvo per vėlu nėščiajai priimti sprendimą dėl nėštumo pratęsimo arba nutraukimo. Taigi, nors buvo nustatyta pareiga gydytojams suteikti, o nėščiajai teisė gauti visą reikalingą informaciją, tačiau praktiniame vidaus teisės įgyvendinime dėl nesuderinto teisinio reguliavimo aparato nebuvo užtikrinta asmens autonomijos įgyvendinimui būtina, teisės į visos reikalingos informacijos suteikimą pareiga. Dėl teisės į teisėtą abortą, gresiant pavojui nėščiosios ir vaisiaus gyvybei ar sveikatai, įgyvendinimo ir valdžios institucijų nesugebėjimo užtikrinti veiksmingos pagarbos ir apsaugos privačiam gyvenimui buvo pažeistos žmogaus teisės ir laisvės įtvirtintos Konvencijos 3 bei 8 straipsnyje.¹¹⁵ Teisė gauti informaciją yra kritiškai svarbi asmens autonomijos įgyvendinimui, kadangi informacijos nesuteikimas visiškai atima galimybę veikti teisiškai numatytos asmens autonomijos ribose. Reikšmingos informacijos nesuteikimas apie vaisiaus vystymąsi neteisėtai suvaržo asmens autonomiją, tuo pačiu pažeidžiant Konvencijos nustatytas pagrindines teises ir laisves, kurias valstybės įsipareigoja apsaugoti.

EŽTT *P. ir S. prieš Lenkiją*¹¹⁶ byloje pareiškėjomis buvo nepilnametė, pastojusi po išprievartavimo, ir jos motina, norėjusios pasinaudoti teise į teisėtą nėštumo nutraukimą. Pagal nacionalinį teisinį reguliavimą nėštumą galima nutraukti turint prokuroro pažymą teigiančią, jog nėštumas yra neteisėto veiksmo padarinys. Gydytojas atsisakė nutraukti nėštumą, motyvuodamas tuo, jog ši procedūra yra nesuderinama su jo moraliniais įsitikinimais, kadangi Lenkijos teisė įtvirtina tai, jog gydytojai gali nebūti įpareigoti atlikti procedūras, kurios yra nesuderinamos su jų įsitikinimais. Tuo pačiu buvo numatyta pareiga tokį atsisakymą pateikti raštu bei, svarbiausia, nukreipti į kitą mediką, galintį atlikti tą pačią procedūrą, tačiau praktiškai nebuvo laikomasi šių reikalavimų. Nors teisiniu reguliavimu siekiama apsaugoti jau ir taip ribotą asmens autonomiją nuo įsikišimo iš išorės, tačiau medikai šios pareigos nesilaikė. Pareiškėjoms nebuvo suteiktas tinkamas medicininis konsultavimas, buvo teikiama klaidinga ir prieštaringa informacija.¹¹⁷ Veiksminga prieiga prie patikimos informacijos apie teisėto aborto sąlygas ir taikytinas procedūras yra tiesiogiai susijusi su asmeninės autonomijos įgyvendinimu.

---

¹¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *R. R. v. Lenkija*, Nr. 27617/04.

¹¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *P. ir S. v. Lenkija*, Nr. 57375/08.

¹¹⁷ *Ibid.*

Procedūros turėtų užtikrinti, kad sprendimai būtų priimti laiku. Šioje situacijoje buvo pažeista teisė pasinaudoti teisėta nėštumo nutraukimo procedūra. Teismas nustatė, jog valdžios institucijos nesilaikė savo pareigos užtikrinti apsaugą bei pagarbą asmens privačiam gyvenimui ir buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis.¹¹⁸ Tokiose situacijose, kai pareiškėjai yra nukentėję nuo nusikalstamos veikos yra itin svarbi valdžios institucijų ir teisinio reguliavimo pagalba asmens autonomijai, jų laisvei savarankiškai bei informuotai priimti sprendimus. Šiuo atveju, nors ir nebuvo nustatyta teisinio reguliavimo trūkumų, praktiškai nebuvo laikomasi teisinių taisyklių. Todėl buvo neteisėtai pažeista ir suvaržyta pacientės ir jos motinos asmens autonomijos laisvė veikti pasirinktu teisėtu būdu, dėl sveikatos priežiūros specialistų piktnaudžiavimo savo padėtimi. Toks autonomijos suvaržymas prieštarauja nacionaliniam teisiniam reguliavimui, taigi, negali būti laikomas teisėtu.

Pagal bylos *A., B. ir C. prieš Airiją*¹¹⁹ metu galiojusį teisinį reguliavimą Airijoje nėštumo nutraukimas buvo galimas vieninteliu atveju,¹²⁰ jei dėl nėštumo gresia pavojus moters gyvybei. Toks numatytas teisinis reguliavimas visiškai eliminuoja asmens autonomiją šioje srityje pagal J. Raz teoriją. Pagal šią teoriją asmuo neturi pasirinkimo galimybės ir nėra autonomiškas, jei jo pasirinkimai, net jei ir nėra ribojami išorinių elementų, yra atliekami vien tam, kad būtų galima išgyventi.¹²¹ Šioje byloje pareiškėjos kreipėsi į Teismą, kadangi dėl tuo metu egzistavusio Airijos nacionalinio reguliavimo negalėjo nutraukti nėštumo ir buvo priverstos atlikti aborto operacijas privačioje klinikoje Jungtinėje Karalystėje, todėl teigė, jog buvo priverstos patirti nereikalingą, sudėtingą ir traumuojančią procedūrą. Pirmoji ir antroji pareiškėjos skundėsi, jog neturėjo teisės teisėtai atlikti aborto dėl sveikatos ir gerovės, nes nutraukti nėštumą buvo leidžiama tik tada, jei gresia pavojus nėščiosios gyvybei. Trečioji pareiškėja skundėsi, jog nors ji tikėjo, jog nėštumas kelia grėsmę jos gyvybei, nebuvo įstatymiškai sureguliuota kaip ji galėtų tai įrodyti ir išvengti baudžiamojo persekiojimo, jei būtų nutraukusi nėštumą Airijoje. Šioje byloje dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo Teismas kartu sprendė dėl pirmosios ir antrosios pareiškėjos ir atskirai dėl trečiosios pareiškėjos skundo.¹²²

---

¹¹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *P. ir S. v. Lenkija*, Nr. 57375/08.

¹¹⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *A., B. ir C. v. Airija*, Nr. 25579/05.

¹²⁰ Nuo 2019 m. Airijoje nėštumo nutraukimas yra legalizuotas.

¹²¹ RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986, p. 379.

¹²² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *A., B. ir C. v. Airija*, Nr. 25579/05.

Teismas nustatė, jog teisiniu reguliavimu nustatytas kišimasis į pareiškėjų privatų gyvenimą siekė vieno tikslo – apsaugoti galias moralines daugumos Airijos gyventojų vertybes. Reguliavimas, net ir visiškai eliminuojantis asmens autonomiją šioje srityje galėtų būti pateisinamas, pagal kantiškąją filosofiją,¹²³ jog tokia buvo tikroji piliečių valia, kadangi moralinės pareigos, kuriomis yra apribojama asmens autonomija, kilo iš savireguliacijos – 1983 m. referendume išreikštos piliečių valios. Paternalistinis reguliavimas, šiuo atveju yra pateisinamas, kadangi yra aiški ribojimo motyvacija. Teismas priėjo prie išvados, jog pirmosios ir antrosios pareiškėjų situacijose nebuvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis. Taigi, pagal EŽTT praktiką asmens autonomija gali būti ribojama ar net visiškai eliminuojama, jei yra užtikrinama teisinga pusiausvyra tarp negimusiųjų apsaugos ir teisės į privataus gyvenimo pagarbą. Teismas įžvelgė teisingą pusiausvyrą nacionaliniame reglamentavime, kadangi net ir draudžiant atlikti abortus, moterims suteikiama teisė nutraukti nėštumą užsienyje ir užtikrinamas būtinasis medicininis gydymas prieš ir po nėštumo operacijos atlikimo.¹²⁴ Trečiosios pareiškėjos skundas buvo susijęs su valstybės nesugebėjimu įtvirtinti procedūras, pagal kurias būtų galima nustatyti ar ji atitinka kriterijus, leidžiančius atlikti teisėtą nėštumo nutraukimo operaciją Airijoje dėl grėsmės jos gyvybei. Dėl palikto teisinio reguliavimo neaiškumo, buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis, numatantis pagarbą asmens privačiam gyvenimui.¹²⁵ Tam, jog būtų galima pasinaudoti ir taip maksimaliai apribota asmens savarankiško apsisprendimo teise, teisinis reguliavimas turi būti aiškus ir suprantamas, įtvirtinantis procedūrinius veiksmus, reikalingus atlikti siekiant pasinaudoti apsisprendimo teise šiose ribotose ir asmens gyvybei pavojingose situacijose, negali būti paliekamas teisinis neaiškumas.

Taigi, asmens autonomijos principas, kuriuo remiamasi aiškinant pagrindines žmogaus teises ir laisves, numatytas Konvencijoje, negarantuoja teisės į nėštumo nutraukimą. Iš EŽTT praktikos nėštumo nutraukimo klausimais galima spręsti, jog asmens autonomija gali būti ribojama. Tokiu atveju yra būtina teisinio reguliavimo priemonėmis užtikrinti teisinį tikrumą: teisės aktai, nustatantys apribojimus bei jų išimtis turi neprieštarauti vieni kitiems, turi būti aiškiai sureguliuoti procedūriniai veiksmai, užtikrinantys laisvę ir realią galimybę veikti pasirinktu būdu. Tačiau jokių būdu negali

---

¹²³ TAYLOR, Robert S. Kantian personal autonomy. *Political Theory*, 2005, Vol. 33, No. 5 p. 616 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1177%2F0090591705278397>>.

¹²⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas *byloje A., B. ir C. v. Airija*, Nr. 25579/05.

¹²⁵ *Ibid.*

būti apribojama teisė gauti visą reikalingą informaciją, teisinis reguliavimas privalo užtikrinti informuotumo privalomumą.

3.2. Asmens autonomijos įgyvendinimo patikrinimas pagalbinio apvaisinimo byloje

Europos žmogaus reprodukcijos ir embriologijos draugija yra pažymėjusi, jog nevaisingumas yra sudėtinga patologija, reikalaujanti atitinkamų tyrimų ir gydymo. Viena iš efektyviausių gydymo priemonių yra apvaisinimas ne moters kūne (*in vitro*, *IVF*) ir su juo susijusios technologijos. Šis gydymo būdas negali būti pakeičiamas kitomis procedūromis, kadangi šio metodo dėka pasaulyje iki 2017 m. buvo gimę daugiau nei 6 milijonai kūdikių. Paneigimas šio gydymo metodo efektyvumo ir pasiekiamumo nevaisingoms poroms yra ne tik neetiškas, bet ir prieštarautų įrodymais grįstos gerosios medicinos praktikos principams. Žinomi saugūs ir efektyvūs nevaisingumo gydymo būdai turėtų būti pasiekiami visiems nevaisingiems pacientams, kurie turėtų turėti galimybę priimti informuotą sprendimą, paremtą moksliniais įrodymais.¹²⁶ Europos Taryboje nėra bendro sprendimo koks turėtų būti pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas, taigi, pagalbinio apvaisinimo procedūrų įteisinimas yra paliktas valstybių narių diskrecijos ribose. Ilgametėje Teismo praktikoje yra buvę nemažai bylų, dėl valstybių pagalbinio apvaisinimo reguliavimo atitikimo Konvencijoje įtvirtintoms asmens teisėms ir laisvėms. Vienomis iš reikšmingų bylų dėl pagalbinio apvaisinimo teisinio reguliavimo ir asmens autonomijos suderinimo būtų galima išskirti 2007 m. *Dickson prieš Jungtinę Karalystę*,¹²⁷ 2011 m. *S. H. Ir kiti prieš Austriją*,¹²⁸ 2018 m. *Charron ir Merle-Montet prieš Prancūziją*.¹²⁹ Analizuojamose bylose susiduriama su skirtingomis teisinėmis aplinkybėmis, kurios padeda geriau atskleisti pagalbinio apvaisinimo problematiškumą.

EŽTT 2007 m. byloje *Dickson prieš Jungtinę Karalystę*¹³⁰ ginčas kilo dėl to, jog susituokusiai porai nebuvo leista atlikti pagalbinio apvaisinimo procedūrų, kadangi sutuoktinis tuo metu buvo nuteistas už nužudymą ir atlikinėjo laisvės atėmimo bausmę.

---

¹²⁶ Regulation and legislation in assisted reproduction. ESHRE fact sheets 2, January 2017, p. 3 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eshre.eu/Press-Room/Resources>>.

¹²⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Dickson v. Jungtinė Karalystė*, Nr. 44362/04.

¹²⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. lapkričio 3 d. sprendimas byloje *S. H. Ir kiti v. Austrija*, Nr. 57813/00.

¹²⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. sausio 16 d. sprendimas dėl bylos nutraukimo *Charron ir Merle-Montet v. Prancūzija*, Nr. 22612/15.

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Dickson v. Jungtinė Karalystė*, Nr. 44362/04.

Pareiškėjai norėjo pasinaudoti pagalbiniu apvaisinimo procedūra, kadangi kitu būdu jiems nebūtų įmanoma susilaukti atsižvelgiant į galimą ankstyviausią vyro išleidimo datą ir žmonos amžių. Teismas nustatė, jog teisių ir laisvių apribojimai, atliekant laisvės atėmimo bausmę privalo būti pateisinami dėl to, jog jie yra būtinos ir neišvengiamos įkalinimo pasekmės arba turi būti nustatytas atitinkamas ryšys tarp apribojimų ir kalinių supančių aplinkybių. Apribojimas negali būti grindžiamas vien viešojo intereso apsauga, todėl turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp privačių ir viešų interesų. Jungtinės Karalystės nustatytas teisinis reguliavimas neužtikrino tinkamos viešųjų ir privačių interesų pusiausvyros ir realiai buvo neįmanoma pasinaudoti egzistuojančiomis taisyklėmis, siekiant pasinaudoti pagalbiniu apvaisinimo procedūromis, vienam iš sutuoktinių atliekant laisvės atėmimo bausmę. Teismas nusprendė, jog buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis, kuriuo įtvirtinama asmens ir šeimos privataus gyvenimo pagarba.¹³¹ Nors valstybės įteisina galimybę pasinaudoti pagalbiniu apvaisinimo procedūromis asmenims, kurių laisvė ir autonomija veikti pasirinktu būdu ir taip yra apribota, tai negali būti vertinama, kaip teisingas ir autonomiją užtikrinantis reglamentavimas. Valstybės nustatydamos galimybę pasinaudoti šiomis procedūromis tuo pačiu privalo užtikrinti ir nustatyti mechanizmus, kurie padėtų realiai pasinaudoti teise laisvai nuspręsti tapti tėvais.

EŽTT 2011 m. byloje *S. H. Ir kiti prieš Austriją*¹³² ginčas kilo dėl Austrijoje numatyto draudimo naudoti donorų lytines ląsteles, atliekant pagalbiniu apvaisinimo procedūras. Pareiškėjai skundėsi, jog tokiu teisiniu reguliavimu buvo pažeista jų teisėta galimybė pasinaudoti pagalbiniu apvaisinimo metodu. Teismas nustatė, jog Europoje nėra įtvirtinto bendro konsensuso, dėl donorystės pagalbiniu apvaisinimo procedūrose. Kadangi pagalbiniu apvaisinimo gydymo metodai konfrontuoja su jautriais moraliniais ir etiniais klausimais, valstybėms nustatant teisinį reguliavimą yra paliekama plati diskrecijos teisė. Teismas pažymėjo, jog Austrijos teisinis reguliavimas poroms, kenčiančioms nuo nevaisingumo, tačiau negalinčioms dėl medicininių priežasčių pasinaudoti savo lytinėmis ląstelėmis, neuždraudžia ir leidžia vykti į kitas šalis atlikti pagalbiniu apvaisinimo procedūrų, atliekamų su donorų lytinėmis ląstelėmis. Sėkmingo gydymo atveju yra įtvirtinta, jog tėvystės ir motinystės teisės yra saugomos ir gerbiamos. Teismas priėjo prie išvados jog Konvencijos 8 straipsnis nebuvo pažeistas, nelegalizavus

---

¹³¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Dickson v. Jungtinė Karalystė*, Nr. 44362/04.

¹³² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. lapkričio 3 d. sprendimas byloje *S. H. Ir kiti v. Austrija*, Nr. 57813/00.

donorystės pagalbinio apvaisinimo procedūros.¹³³ Tokioje situacijoje asmens autonomija yra realiai apribojama, kadangi negalima pasinaudoti veiksmingu gydymo metodu. Kiti teisiškai įtvirtinti pagalbinio apvaisinimo būdai dėl pareiškėjų sveikatos būklės yra neveiksmingi, taigi, jiems nepaliekama pasirinkimo galimybė. Leidimas vykti į kitas valstybes atlikti procedūras, kurios valstybėje yra teisiškai uždraustos negali būti vertinamas kaip asmens autonomijos užtikrinimas suteikiant pasirinkimą.

EŽTT byloje, susijusiose su pagalbinio apvaisinimo teisiniu reguliavimu, dažniausiai nagrinėjamos heteroseksualių partnerių ar sutuoktinių teisės pasinaudoti pagalbinio apvaisinimo procedūra. Tačiau viename iš skundų¹³⁴, buvo nagrinėjama lesbiečių sutuoktinių teisė pasinaudoti pagalbinio apvaisinimo procedūra, kadangi natūraliu būdu pastoti tokioms poroms nėra galimybės. Pareiškėjos skundėsi, jog Prancūzijos teisinis reguliavimas buvo diskriminuojantis dėl seksualinės orientacijos, todėl teigė, jog buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis. Šis skundas buvo atmestas, kadangi nebuvo išnaudotos visos nacionalinės teisės užtikrinamos teisinės priemonės apginti savo teises ir interesus, tačiau reikšminga būtų apžvelgti, koks būtų galėjęs būti EŽTT sprendimas, jei pareiškėjos būtų pirmiau išnaudojusios nacionalines teisinės gynybos priemones.

Europos teisės ir teisingumo centro pastabose¹³⁵ EŽTT byloje *Charron ir Merle-Montet prieš Prancūziją*¹³⁶ buvo atkreiptas dėmesys, jog galimybė naudotis pagalbinio apvaisinimo pagalba medicinos tikslais kyla iš teisės į sveikatos priežiūros paslaugas. EŽTT ne kartą yra konstatavęs, jog Konvencija negarantuoja teisių į konkrečią medicinos priežiūros rūšį ar lygį. Teismui pateiktose pastabose pažymima, jog Konvencija nenustato valstybės pozityviosios pareigos padėti asmenims susilaukti ar turėti vaikų įsivaikinant, dirbtinio apvaisinimo pagalba ar surogacijos būdu. Byloje *S. H. Ir kiti prieš Austriją* EŽTT nusprendė, kad valstybės nėra įpareigtos priimti teisės aktus legalizuojančius

---

¹³³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. lapkričio 3 d. sprendimas byloje *S. H. Ir kiti v. Austrija*, Nr. 57813/00.

¹³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. sausio 16 d. sprendimas dėl bylos nutraukimo *Charron ir Merle-Montet v. Prancūzija*, Nr.. 22612/15.

¹³⁵ PUPPINCK, Grégor, KULCZYK, Priscille. Written observations. Submitted to the European Court of Human Rights in the case *Charron and Merle-Montet v. France* No. 22612/15 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://media.aclj.org/pdf/1-WRITTEN-OBSERVATIONS-Charron-and-Merle-Montet-v.-France.pdf>>.

¹³⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. sausio 16 d. sprendimas dėl bylos nutraukimo *Charron ir Merle-Montet v. Prancūzija*, Nr.. 22612/15.

dirbtinio apvaisinimo procedūras.¹³⁷ Tačiau valstybės, teisiškai reguliuojančios pagalbinio apvaisinimo procedūras turėtų išlaikyti pagarbą asmens autonomijos principui.

Noras tapti tėvais yra privataus ir šeimos gyvenimo aspektas, kuris turi būti apsaugotas nuo kliūčių, galinčių priversti netinkamai įgyvendinti šį norą. Teismas yra nurodęs, jog Konvencijos 8 straipsnio nuostatomis saugoma poros teisė susilaukti vaikų ir pasinaudoti medicininio apvaisinimo pagalba šiuo tikslu, kadangi pasirinkimas tapti tėvais yra asmeninio ir šeimos gyvenimo išraiška. Prancūzijos teisiniame reguliavime griežtai nustatytas medicininis pagalbinio apvaisinimo pobūdis užtikrina teisinės sistemos nuoseklumą. Griežtas medicininis pobūdis užkerta kelią diskriminacijai dėl seksualinės orientacijos. Pagalbinio apvaisinimo priemonių priskyrimas reprodukcinio amžiaus poroms, susidedančioms iš vyro ir moters yra pateisinamas remiantis geriausiaisiais vaiko interesais. Vaiko interesai *inter alia* apima teisę žinoti tėvus ir būti aprūpintam jų, kurie būtų pažeidžiami jei pagalbinis apvaisinimas būtų taikomas vienišiams asmenims ar tos pačios lyties poroms.¹³⁸ Europos teisės ir teisingumo centro nuomone dėl gimdymo tos pačios lyties ir heteroseksualios poros nėra panašioje situacijoje, todėl neturėtų būti lyginamos. Taikant pagalbinio apvaisinimo procedūras seksualinė orientacija yra nevertinama, tačiau aiškinamasi nevaisingumo priežastis, kadangi pagalbinio apvaisinimo tikslas yra padėti poroms, kenčiančioms, nuo kliniškai diagnozuotos patologijos – nevaisingumo.¹³⁹ Teismas yra pripažinęs, jog pagalbinio apvaisinimo būdai ir reguliavimas yra jautri problema, dėl kurios Europos Tarybos valstybės narės turi plačią diskrecijos teisę nustatant nacionalinį teisinį reguliavimą,

Nors Konvencija negarantuoja teisės į pagalbinį apvaisinimą, tačiau Europos Tarybos valstybės narės nusprendusios sureguliuoti šį klausimą, privalo laikytis Konvencijoje numatytos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos ir užtikrinti asmens autonomijos apsaugą. Iš EŽTT praktikos pagalbinio apvaisinimo bylose galima spręsti, jog asmens autonomija nėra pagrindinė vertybė, kuria remiantis sprendžiama ar valstybių teisinis reguliavimas nepažeidžia Konvencijos nuostatų. Atsižvelgiant į tai, jog Teismas ne vienoje byloje yra pažymėjęs, jog pagalbinio apvaisinimo klausimai turi būti nuolatos stebimi ir peržiūrimi Europos Tarybos valstybėse, galima daryti prezumpciją, jog ateityje asmens autonomijai ir ypatingai iš jos kylančiai realaus pasirinkimo

---

¹³⁷ PUPPINCK, Grégor, KULCZYK, Priscille. Written observations. Submitted to the European Court of Human Rights in the case Charron and Merle-Montet v. France No. 22612/15, p.1-2 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://media.aclj.org/pdf/1-WRITTEN-OBSERVATIONS-Charron-and-Merle-Montet-v.-France.pdf>>.

¹³⁸ *Ibid*, p. 5

¹³⁹ *Ibid*, p. 9.

galimybei užtikrinti bus skiriama didesnė reikšmė sprendžiant dėl Konvencijos pažeidimų.

3.3. Asmens autonomijos įgyvendinimo patikrinimas planuoto gimdymo namuose byloje

Europos Tarybos valstybėse narėse egzistuoja skirtingas gimdymo namuose teisinis reguliavimas, kadangi neegzistuoja bendras konsensusas šiuo klausimu. Tačiau valstybės yra įsipareigojusios užtikrinti tinkamus priežiūros standartus ir pagarbą moterų teisėms, orumui, ir autonomijai gimdymo metu.¹⁴⁰ Analizuojamose EŽTT bylose 2010 m. *Ternovszky prieš Vengriją*,¹⁴¹ 2016 m. *Dubška ir Krejzova prieš Čekiją*,¹⁴² 2018 m. *Pojatina prieš Kroatiją*¹⁴³ bei 2019 m. *Kosaitė-Čypienė, Rinkevičienė, Zakarevičienė ir Valainienė prieš Lietuvą*,¹⁴⁴ ginčas kyla dėl galėjimo pasinaudoti pasirinkimo galimybe gimdyti nėščiajai artimoje aplinkoje – namuose. Bylose yra aiškinamasi ar nacionalinis teisinis reguliavimas nepažeidžia Konvencijos 8 straipsnyje numatytos teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Kaip ir anksčiau aptartais klausimais, taip ir dėl pasirinkimo gimdyti ne ligoninėje, tarp Europos Tarybos valstybių narių neegzistuoja bendras susitarimas dėl to, koks turi būti teisinis reguliavimas, taigi, valstybės turi plačią diskrecijos teisę nustatydamos teisinį reguliavimą.

2010 m. EŽTT sprendimu byloje *Ternovszky prieš Vengriją*¹⁴⁵ dažniausiai gimdymo namuose šalininkų yra remiamasi kaip vienu iš pagrindinių argumentų, siekiant Europos Tarybos valstybėse teisiškai įtvirtinti gimdymą namuose ir taip užtikrinti gimdyvių galimybę įgyvendinti asmens autonomijos teisę, turint galimybę apsispręsti ir teisėtai pasirinkti saugiai gimdyti joms emociškai artimoje aplinkoje – namuose. Šioje byloje pareiškėja, teigė, jog pagal galiojantį nacionalinį teisinį reguliavimą buvo veiksmingai užkirstas kelias gauti tinkamą profesionalią medicininę pagalbą, kadangi

---

¹⁴⁰ Council of Europe. Women's sexual and reproductive health and rights in Europe, p. 61 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe-issue-pape/168076dead>>.

¹⁴¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Ternovszky v. Vengrija*, Nr. 67545/09.

¹⁴² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *Dubška ir Krejzova v. Čekija*, Nr. 28859/1 ir Nr. 28473/12.

¹⁴³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. spalio 4 d. sprendimas byloje *Pojatin v. Kroatija*, Nr. 18568/12.

¹⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2019 m. birželio 4 d. sprendimas byloje *Kosaitė-Čypienė ir kiti v. Lietuva*, Nr. 69489/12.

¹⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Ternovszky v. Vengrija*, Nr. 67545/09.

sveikatos priežiūros specialistai negali suteikti pagalbos gimdyvėms, pageidaujančioms gimdyti namuose, dėl gresiančio baudžiamojo persekiojimo.¹⁴⁶ Baudžiamosios atsakomybės rizika visiškai eliminuoja pasirinkimo galimybę. Taigi, asmens autonomijos šioje srityje dėl nustatyto teisinio reguliavimo, negalima įgyvendinti, kadangi paliekamas vienintelis būdas – gimdyti sveikatos priežiūros įstaigoje, o vienas iš svarbiausių asmens autonomijos užtikrinimo būdų – teisiniame reguliavime nustatyti galimybę pasirinkti. Teisė į apsisprendimą tapti tėvais apima ir teisę pasirinkti sąlygas, kuriomis tampama tėvais. Pasirinkimo teisė apima teisinį tikrumą, kai pasirinkimas yra teisėtas jei nei tiesiogiai, nei netiesiogiai negresia baudžiamosios sankcijos. Teismas nustatė, jog dėl teisinio netikrumo, kylančio vidaus teisinio reguliavimo prieštaravimo ir sveikatos priežiūros specialistams gresiančios realios rizikos dėl baudžiamojo persekiojimo nebuvo užtikrinta pagarba asmens privačiam ir šeimos gyvenimui, todėl buvo nustatytas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas.¹⁴⁷

Vėlesnėje 2016 m. byloje *Dubska ir Krejzova prieš Čekiją*¹⁴⁸ Teismo didžioji kolegija nenustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo. Šioje byloje pirmoji pareiškėja skundėsi, jog pirmojo gimdymo metu ligoninėje dėl personalo elgesio ir veiksmų patyrė didelį stresą ir pastojusi antrą kartą nusprendė gimdyti namuose su pribuvėjos pagalba, tačiau jos nepavyko rasti. Draudimo kompanija pareiškėjai atsakė, jog pagal Čekijoje galiojantį teisinį reguliavimą sveikatos draudimas nedengia išlaidų, patirtų nusprendus gimdyti namuose. Pribuvėjoms yra leidžiama dalyvauti gimdymuose, vykstančiuose specialiose gydymo įstaigose, tačiau negalima dalyvauti nusprendus gimdyti namuose. Kadangi pareiškėjai nepavyko surasti sveikatos specialisto, kuris padėtų gimdymo namuose metu, ji pagimdė namuose viena. Antroji pareiškėja negalėjo rasti pribuvėjos, galinčios jai padėti gimdant namuose, todėl gimdė specializuotoje sveikatos priežiūros įstaigoje. Abi pareiškėjos skundėsi dėl Konvencijos 8 straipsnio, numatančio teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimo, pažeidimo, nes Čekijos įstatymai neleido sveikatos priežiūros specialistams padėti gimdyvėms, gimdančioms namuose.

Teismas atsižvelgdamas į plačią valstybės diskreciją reglamentuojant gimdymus namuose, nustatė, jog pareiškėjų teisės į privatumą pažeidimas nebuvo neproporcingas. Pavojaus gimdyvių ir naujagimių sveikatai ir gyvybei gimdymo namuose rizika didesnė nei gimdyvių ligoninėse, net ir esant nėštumui be jokių komplikacijų, kadangi gimdymo

---

¹⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Ternovszky v. Vengrija*, Nr. 67545/09..

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *Dubska ir Krejzova v. Čekija*, Nr. 28859/1 ir Nr. 28473/12.

metu gali kilti netikėtų sunkumų, dėl kurių gali prireikti neatidėliotinos medicininės pagalbos. Ligoninėse egzistuoja galimybė suteikti visą būtiną skubią medicinę pagalbą, kurios neįmanoma užtikrinti gimdant namuose, net ir dalyvaujant pribuvėjai. Taigi, teisiniu reguliavimu nebuvo užtikrinta laisvė veikti pasirinktu būdu, kuris nėra draudžiamas. Teismo sprendimui didelės įtakos turėjo tai, jog Čekijos vyriausybė nuo pareiškėjų kreipimosi į EŽTT ėmėsi iniciatyvų, siekdama pagerinti gimdyvių situaciją. Teismas paragino ir toliau siekti pažangos, peržiūrint ir vykdant teisinio reguliavimo monitoringą, siekiant užtikrinti, kad teisinės nuostatos atspindėtų medicinos ir mokslo raidą, visapusiškai išlaikant pagarbą moterų reprodukcinėms teisėms ir apsaugant jų autonomijos realaus įgyvendinimo galimybes. Tai, jog šioje situacijoje Teismas nenustatė konvencijos 8 straipsnio pažeidimų reikšminga buvo ir tai, jog nei viena pribuvėja nebuvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn dėl dalyvavimo gimdant namuose *per se*. Nustatytu teisiniu reguliavimu gimdyvių asmens autonomija pasirenkant gimdyti namuose nebuvo eliminuota, kadangi jos galėjo laisvai pasirinkti ir už sprendimą gimdyti namuose negrėšė sankcijos nei joms, nei pribuvėjoms, padedančioms užtikrinti kuo sklandesnį gimdymo procesą.

EŽTT 2018 m. byloje *Pojatina prieš Kroatiją*¹⁴⁹ taip pat nenustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimų. Šioje byloje pareiškėja gimdė namuose, padedama pribuvėjos iš užsienio. Kroatijos numatytas teisinis reguliavimas nedraudė gimdymo namuose, tačiau teisiškai šis klausimas nebuvo aiškiai sureguliuotas. Pagal nacionalinę teisę nebuvo nuostatų, pagal kurias būtų baudžiamos moterys, nusprendusios gimdyti namuose ir niekas nebuvo nubaustas už tokius veiksmus. Teismas pripažino, jog galėjo kilti abejonių dėl to, ar buvo sukurta pagalbos gimdant namuose sistema ir paragino valdžios institucijas tinkamai ir aiškiai sureguliuoti atitinkamus teisės aktus. Šioje byloje Teismas pakartojė *Dubška ir Krejzova prieš Čekiją*¹⁵⁰ byloje išreikštą poziciją, jog negali valstybių įpareigoti įteisinti gimdymo namuose, kadangi tarp valstybių nėra vieningo sprendimo ar įpareigojančio teisės akto, reikalaujančio įteisinti ir teisiškai reglamentuoti gimdymą namuose. Teismas pabrėžė, jog tam, kad gimdyvės iš tiesų galėtų veikti savo asmens autonomijos ribose, turi būti aiškus, nuspėjamas ir suprantamas teisinis reguliavimas, negali egzistuoti teisinio neaiškumo būseną.

---

¹⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. spalio 4 d. sprendimas byloje *Pojatin v. Kroatija*, Nr. 18568/12.

¹⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *Dubška ir Krejzova v. Čekija*, Nr. 28859/1 ir Nr. 28473/12.

Naujausioje EŽTT byloje *Kosaitė-Čypienė, Rinkevičienė, Zakarevičienė ir Valainienė prieš Lietuvą*,¹⁵¹ nebuvo nustatyta Konvencijos 8 straipsnio pažeidimų. Į Teismą buvo kreiptasi dar iki Lietuvos teisės aktų pakeitimo, kuriais šiuo metu yra užtikrinamas pasirinkimas ir galimybė realiai veikti pasirinktu būdu. Teismas pripažino, jog tuo metu teisinis reguliavimas ribojo galimybę veikti pasirinktu elgesio būdu, kadangi nors ir *expressis verbis* nebuvo uždrausta gimdyti namuose, tačiau buvo uždrausta iš anksto susitarti dėl profesionalios medicinos specialistų pagalbos, priėmus sprendimą gimdyti namuose. Nepaisant draudimo susitarti dėl asistavimo gimdymo namuose, teisinio reguliavimo priemonėmis buvo užtikrinama, jog ištikus komplikacijoms privalo būti suteikiama medicininė priežiūra po tokio gimdymo. Taip pat gimdyvių laisvė veikti nebuvo apribojama baudžiamojo persekiojimo priemonėmis. Iš esmės ankstesnis teisinis reguliavimas nedraudė veikti pasirinktu būdu, tačiau neužtikrino jo saugumo.

Taigi, iš EŽTT praktikos matyti teisiniam reguliavimui kylanti pareiga užtikrinti teisinį aiškumą, panaikinti vidaus teisės aktų prieštarumą. Europos Tarybos narės įpareigojamos nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nepaliktų galimybės numatyti baudžiamąjį persekiojimą už medicininės pagalbos suteikimą, nusprendus gimdyti namuose. Teisiniu reguliavimu turi būti užtikrinamos būtinosios sąlygos asmens autonomijai – įteisinus galimybę pasirinkti, kitomis teisinėmis taisyklėmis negali paneigta galimybė realiai veikti pasirinktu teisėtu būdu.

---

¹⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2019 m. birželio 4 d. sprendimas byloje *Kosaitė-Čypienė ir kiti v. Lietuva*, Nr. 69489/12.

IŠVADOS

1. Teisės filosofijoje neegzistuoja vieninga samprata, kas turėtų būti laikoma asmens autonomija. Pagrindiniais asmens autonomijos elementais išskiriami informacijos turėjimas, realaus pasirinkimo galimybė, laisvė veikti. Teismų praktikoje asmens autonomija aiškinama analizuojant tam tikras sudėtinės asmens autonomijos dalis, kurios buvo pažeistos konkrečiose situacijose. Teisės filosofijoje ir teismų praktikoje asmens autonomija iš esmės suprantamos panašiai, kadangi teismų praktikoje komentuojami tie patys elementai, kurie aptinkami teisės filosofijoje.
2. Teisiniame reguliavime, siekiant stabilumo ir teisinio tikrumo, kuriant teisinės taisyklės ir teisinius precedentus, būtina atsižvelgti į asmens autonomijos kategoriją, išlaikant pagarbą asmens privatumui, jo teisėms bei laisvėms. Taigi, teisinis paternalizmas gali būti pateisinamas, tik užtikrinant ilgalaikių, asmens autonomija paremtų, sprendimų apsaugai ir aiškiai motyvuojant asmens autonomijos apribojimo būtinybę. Tačiau remiantis paternalizmu yra sudėtinga išvengti moralės, politikos ir teisės persipynimo, todėl jis ne visuomet pateisinamas. Siekiamybė turi būti išsaugoti ir užtikrinti paties asmens galimybę priimti sprendimus savarankiškai.
3. Asmens autonomija reprodukinių teisių kontekste Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra užtikrinama ta apimtimi, kurios reikalauja pagarbą privačiam asmens gyvenimui. Teisės aktai išanalizuoti pagal tris kriterijus: teisė į visapusiškos informacijos suteikimą, skirtingų pasirinkimo galimybių užtikrinimas bei pasirinkimo ir veikimo laisvė. Iš trijų kriterijų teisė gauti visą reikalingą informaciją teisiškai buvo labiausiai užtikrinta. Skirtingų pasirinkimo galimybių užtikrinimas buvo požymis, kuriuo labiausiai ribojama asmens autonomija. Pasirinkimo galimybių ribojimas pasireiškė numatytu konkrečių asmenų ratu, galinčių įgyvendinti tam tikras reprodukcijos teises, taip pat tuo, jog buvo ribojamas pasirinkimo diapazonas, kadangi kai kurios procedūros reprodukcijos teisių ribose laikomos neteisėtomis. Asmens autonomija ribojama tose situacijose, kuriose konkuruoja skirtingos teisinėmis vertybėmis, kurios privalo būti apsaugotos, dažniausiai apribojimai nustatomi siekiant apsaugoti asmens sveikatą ir gyvybę.
4. Asmens autonomijos apribojimas ar net visiškasis jos eliminavimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose nereiškia, jog yra pažeidžiamos Europos žmogaus

teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytos asmens pagrindinės teisės ir laisvės. Asmens autonomijos ribojimas bylose yra pateisinamas, jei apribojimas atspindi tikrąją valstybės piliečių valią siekiant apsaugoti kitas teisės saugojamas vertybes. Tačiau teisinis reguliavimas, ribojantis asmens autonomiją, negali būti perteklinis, kadangi turi būti išlaikoma tinkama pusiausvyra tarp visuomenės intereso ir asmens privataus gyvenimo pagarbos.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Teisės norminiai aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340;
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262;
5. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317;
6. Lietuvos Respublikos pagalbino apvaisinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016, Nr. 23713;
7. Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2224;
8. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 55-1287;
9. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl gimdymo namuose priežiūros paslaugos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2019, Nr. 190;
10. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 18-299;
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl embriono donorystės programos patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2019, Nr. 5749.

II. Specialioji literatūra

Knygos ir monografijos

12. BACEVIČIUS, Vaidotas. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006;
13. BAUBLYS, Linas., et al. *Teisės teorijos įvadas. 2 leidimas: vadovėlis*. Vilnius: Mes, 2010;
14. COTTERRELL, Roger. *Teisės sociologija: Įvadas. Antrasis leidimas*. Kaunas: Dangerta, 1997;

15. DWORKIN, Ronald. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005;
16. GUMBIS, Jaunius. *Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas*. Vilnius, 2017 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/j.gumbis/wp-content/uploads/2018/04/Fundamentalus-teis%C4%97s-ribos-klausimas.pdf>>;
17. VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija. Ketvirtasis leidimas*. Vilnius: Justitia, 2014;
18. CLAES, Erik; DEVROE, Wouter ir KEIRSBLICK, Bert. *Facing the Limits of the Law*. Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010;
19. FRIEDMAN, Marilyn. *Autonomy, gender, politics*. Oxford: Oxford university press, 2003;
20. RAZ, Joseph. *Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986;
21. ROSICH, Gerard. *The Contested History of Autonomy. Interpreting European Modernity*. London: Bloomsbury Academic, 2019;
22. SCALTER, Shelley Day, EBTEHAJ, Fatemeh, JACKSON, Emily, RICHARDS, Martin. *Regulating Autonomy: Sex, Reproduction and Family*. Oxford: Hart Publishing, 2009.

Straipsniai

23. GUMBIS, Jaunius. Teisės samprata: teisės ribų nustatymo problematika. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012;
24. MEŠKAUSKIENĖ, Asta. Orumo samprata ir orumo apsaugos bei ugdymo ypatumai demokratinėje visuomenėje. *Logos*, 2005, Nr. 44, p. 152-157 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367190441090/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>;
25. SUŠINSKAITĖ, Nastė. Pagalbinio apvaisinimo teisinio reglamentavimo įstatymu Lietuvoje būtinumas. *Teisė*, 2015, t. 96, p. 225-237 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.15388/Teise.2015.96.8766>>;
26. BULAK, Begum, ZYSSET, Alain. „Personal Autonomy“ and „Democratic Society“ at the European Court of Human Rights: Friends or Foes? *UCL Journal of Law and Jurisprudence*, 2013, Vol 2, No. 1, p. 230-254 [interaktyvus, žiūrėta

- 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.14324/111.2052-1871.009>>;
27. GARDBAUM, Stephen. Liberalism, Autonomy, and Moral Conflict. *Stanford Law Review*, 1996, Vol. 48, No. 2, p. 385-417 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.2307/1229366>>;
28. GEORGE, P. Robert. The Unorthodox Liberalism of Joseph Raz. *The Review of Politics*, 1991, Vol. 53, No. 4, p. 652-671 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.jstor.org/stable/1407310>>;
29. GUMBIS, Jaunius, BAČIANSKAITĖ, Vytautė, RANDAKEVIČIŪTĖ, Jurgita. Do Human Rights Guarantee Autonomy? *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, 2008, no. 62/63, p. 77-93 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. lapkričio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.corteidh.or.cr/tablas/r26750.pdf>>;
30. HASSOUN, Nicole. Raz on the Right to Autonomy. *European Journal of Philosophy*, 2014, Vol. 22, No. 1, p. 96-109 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0378.2011.00473.x>>;
31. HOSPERS, John. Libertarianism and legal paternalism, *The Journal of Libertarian Studies*, 1980, Vol. 4, No. 3, p. 255-265 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. spalio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://mises.org/library/libertarianism-and-legal-paternalism-0>>;
32. PRAG, Patrick, MILLS, Melinda C. Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care. Iš *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences. Demographic Research Monographs*. Switzerland: Springer International Publishing, 2017, p. 289-309 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-44667-7_14.pdf>;
33. SUNSTEIN, Cass R. Deciding by default. *University of Pennsylvania law review*, 2013, vol 162, No.1, p. 1-57 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol162/iss1/1/>;
34. TAYLOR, Robert S. Kantian personal autonomy. *Political Theory*, 2005, Vol. 33, No. 5 p. 602-628 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1177%2F0090591705278397>>.

III. Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismas

35. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas byloje *Johansen v. Norvegija*, Nr. 17383/90;
36. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje *Pretty v. Jungtinė Karalystė*, Nr. 2346/02;
37. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Dickson v. Jungtinė Karalystė*, Nr. 44362/04;
38. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *Tysiac v. Lenkija*, Nr. 5410/03;
39. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 10 d. sprendimas byloje *Maskvos Jehovos liudytojai v. Rusija*, Nr. 302/02;
40. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Ternovszky v. Vengrija*, Nr. 67545/09;
41. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *A., B. ir C. v. Airija*, Nr. 25579/05;
42. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *R. R. v. Lenkija*, Nr. 27617/04;
43. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. lapkričio 3 d. sprendimas byloje *S. H. Ir kiti v. Austrija*, Nr. 57813/00;
44. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *P. ir S. v. Lenkija*, Nr. 57375/08;
45. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. rugsėjo 3 d. sprendimas byloje *M. ir M. v. Kroatija*, Nr. 10161/13;
46. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *Dubská ir Krejzová v. Čekija*, Nr. 28859/1 ir Nr. 28473/12;
47. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. sausio 16 d. sprendimas dėl bylos nutraukimo *Charron ir Merle-Montet v. Prancūzija*, Nr. 22612/15;
48. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2018 m. spalio 4 d. sprendimas byloje *Pojatin v. Kroatija*, Nr. 18568/12;
49. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2019 m. birželio 4 d. sprendimas byloje *Kosaitė-Čypienė ir kiti v. Lietuva*, Nr. 69489/12.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas byloje, Nr. 3/96 „*Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos*“. Valstybės žinios, 1996, Nr. 126-2962;
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas byloje, Nr. 21/2003 „*Dėl savivaldybių tarybų rinkimų*“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 53-2361;
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas byloje, Nr. 35/03-11/06 „*Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos*“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957;
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2014 m. liepos 11 d. nutarimas byloje, Nr. KT36-N10/2014 bylos Nr. 16/2014-29/2014 „*Dėl referendumų organizavimo ir skelbimo*“. Teisės aktų registras, 2014, Nr. 10117.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje *J. R. ir Z. R. v. Vilniaus universiteto Santariškių klinikos*, Nr. 3K-3-206/2005;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno medicinos universiteto klinikos v. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 3K-3-236/2010;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. ir A. P. v. VšĮ Kauno Raudonojo Kryžiaus klinicinei ligoninei (teisių perėmėjas – viešoji įstaiga Kauno klinikinė ligoninė)*, Nr. 3K-3-337/2013.

Lietuvos apeliacinis teismas

57. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje *S. T. v. VšĮ Karoliniškių poliklinika*, Nr. 2A-76/2010;
58. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. A. M., UAB „A. M. odontologijos kabinetas“ ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 2A-942/2014;

59. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje *M. G. v. UAB „Naugarduko odontologijos klinika“*, Nr. 2A-631-302/2018;

Apygardos teismai

60. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugpjūčio 26 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Stomatologinės implantacijos centras“ v. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 2A-755-611/2009;
61. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *V. V. T. v. J. A. L. II „(duomenys neskelbtini)“*, Nr. 2A-844-345/2010;
62. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. V. ir U. V. v. G. S.*, Nr. 2A-609-210/2010;
63. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. A. M., UAB „A. M. odontologijos kabinetas“*, Nr. 2-396-124/2013;
64. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 29 d. sprendimas civilinėje byloje *J. R. v. V. Š. stomatologijos kabinetas ir AAS „Gjensidige Baltic“*, Nr. 2A-683-640/2013;
65. Šiaulių apygardos teismo 2016 m. vasario 10 d. sprendimas civilinėje byloje *A. M. v. VšĮ Mažeikių ligoninė*, Nr. 2-374-267/2016;
66. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje, *A. U. v. VšĮ Pasvalio pirminės asmens sveikatos priežiūros centras*, Nr. 2A-251-280/2016;
67. Vilniaus apygardos teismo 2016 m. birželio 8 d. sprendimas civilinėje byloje *T. J v. UAB „Mildenta“*, Nr. 2-869-567/2016;
68. Vilniaus apygardos teismo 2017 m. balandžio 26 d. sprendimas civilinėje byloje *A. V. v. VšĮ Centro poliklinika, VšĮ Vilniaus miesto klinikinė ligoninė, VšĮ Respublikinė Vilniaus universiteto ligoninė, „BTA Insurance Company“ ir AAS „Gjensidige Baltic“*, Nr. 2-1256-619/2017;
69. Šiaulių apygardos teismo 2017 m. liepos 13 d. sprendimas civilinėje byloje *A. J. V. VšĮ Šiaulių centro poliklinika*, Nr. e2-284-883/2017;

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1303&Lang=en&fbclid=IwAR0OVWHMK11fO9tEXxjqH1FTuro8xQW42_DSnlR5AdqjPqCcl7J_0Ezgbg;

79. Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice. *Women's Autonomy, Equality and Reproductive Health in International Human Rights: Between Recognition, Backlash and Regressive Trends*. Geneva: 2017 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WG/WomensAutonomyEqualityReproductiveHealth.pdf>;
80. World Health Organization Global Abortion Policies Database [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <https://abortion-policies.srhr.org/countries/?r%5B%5D=r13&wr%5B%5D=0&hrt=&co=&pia=>>.

V. Kiti šaltiniai

81. „Autonomy“ žodžio reikšmė. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.iep.utm.edu/autonomy/>;
82. „Autonomija“ žodžio reikšmė. *zodziai.lt* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=autonomija&wid=2077>;
83. „Autonomous“ žodžio reikšmė. *Online etymology dictionary* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.etymonline.com/word/autonomous>;
84. DWORKIN, Gerald. Paternalism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. spalio 29 d.]. Prieiga per internetą: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/paternalism/>;
85. Embryo freezing. *Human Fertilization & Embryology Authority* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4]. Prieiga per internetą: <https://www.hfea.gov.uk/treatments/fertility-preservation/embryo-freezing/>;
86. PUPPINCK, Grégor, KULCZYK, Priscille. Written observations. Submitted to the European Court of Human Rights in the case Charron and Merle-Montet v. France No. 22612/15 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://media.aclj.org/pdf/1-WRITTEN-OBSERVATIONS-Charron-and-Merle-Montet-v.-France.pdf>;

87. PALACIOS, Fernando Berdun. *Joseph Raz on Perfectionism and the Harm Principle*. [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/30831418/Joseph_Raz_on_Perfectionism_and_the_Harm_Principle>;
88. Personal Autonomy and Abortion. *Life* [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.life.org.nz/abortion/abortionethicallyissues/patient-autonomy-abortion/>>.

SANTRAUKA

Asmens autonomija yra vienas iš pagrindinių principų, kuriuo vadovaudamasis įstatymų leidėjas kuria įstatymus. Tačiau asmens autonomija nėra absoliuti, asmenims yra leidžiama laisvai veikti jų autonomijos ribose, kiek ji nesikerta su kitų asmenų autonomija ir nepažeidžia kitų teisės saugomų gėrių ir vertybių. Šiame magistro darbe analizuojama kaip asmens autonomija gali būti tinkamai ribojama teisinio reguliavimo priemonėmis. Temos problematikai iliustruoti pasirinkta analizuoti teisinį reguliavimą, susijusį su asmens reprodukcinėmis teisėmis (nėštumo nutraukimas, pagalbini apvaisinimas, gimdymas namuose), dėl dažnai visuomenėje kylančių aršių diskusijų šiomis temomis. Asmens autonomiškumas reprodukcijos srityje yra reikšmingas ne tik pačios autonomijos kaip vertybės įgyvendinimui, tačiau būtent užtikrinant autonomiją šioje srityje yra užtikrinamos ir apsaugomos žmogaus teisės.

Darbe yra analizuojama kaip asmens autonomiją aiškina Lietuvos teismai bei Europos Žmogaus Teisių Teismas, taip pat pateikiamos skirtingų mokslininkų asmens autonomijos sampratos, aiškinamasi ar esama panašumų tarp skirtingų koncepcijų. Pagal atrinktus asmens autonomijos požymius analizuojamos asmens autonomijos ribos, nustatytos Lietuvos Respublikos teisės aktuose, reguliuojančiuose nėštumo nutraukimą, pagalbini apvaisinimą bei gimdymą namuose bei nagrinėjama ar numatytu teisiniu reguliavimu įstatymų leidėjas teikia prioritetą asmens autonomijai. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pripažinęs, jog asmens autonomija yra svarbus principas kuriuo grindžiama Konvencijos 8 straipsnio garantijų interpretacija, tačiau Europos Tarybos narės ne visuomet užtikrina pagarbą asmens autonomijai, taigi, siekiama išsiaiškinti kada asmens autonomijos ribojimas gali būti pateisinamas pagal Konvenciją.

SUMMARY

Personal Autonomy and Limits of Legal Regulation

Personal autonomy is one of the most important principles under which the legislative authority is creating the laws. However, personal autonomy is not absolute, individuals are allowed to act freely within their limits of autonomy, as long as it does not interfere with the autonomy of others and does not violate other rights and values which are also protected by law. This master's thesis analyzes the relationship between personal autonomy and legal regulation. To illustrate the topic, it is chosen to analyze the legal regulation of a person's reproductive rights (termination of pregnancy, assisted reproduction, giving birth at home), because of the frequent public debate on these topics. The individual's autonomy in the field of reproduction is not only important for the implementation of autonomy as a value, but it is in the area of autonomy that human rights are guaranteed and protected.

The thesis analyzes the autonomy of a person as interpreted by Lithuanian courts and the European Court of Human Rights, as well as presents the concepts of individual autonomy of different scholars, explores whether there are similarities among different concepts. According to the selected features of personal autonomy, the limits of a person's autonomy as defined in the legal acts of the Republic of Lithuania regulating termination of pregnancy, assisted fertilization and home birth are analyzed. The European Court of Human Rights has recognized that individual autonomy is an important principle underpinning the interpretation of Article 8 of the Convention. However the members of Council of Europe do not always ensure respect for the personal autonomy, and thus seek to clarify when limitations of personal autonomy can be justified under the Convention.